

# Inhoud

Lijst van schema's, figuren en tabellen	17
Gebruikte afkortingen	27
Woord vooraf	31
Dankwoord	33
Inleiding	35
<i>Jan Vranken</i>	
Noot	53
<b>DEEL I</b>	
<b>ARMOEDE EN SOCIALE UITSLUITING IN 2010</b>	55
Hoofdstuk 1 – Armoedebeleid in tijden van crisis	57
<i>An Van Haarlem &amp; Danielle Dierckx</i>	
1. Inleiding	57
2. Vlaamse overheid	57
2.1 Het Pact 2020 na het Pact van Vilvoorde	58
2.1.1 Het Pact van Vilvoorde	58
2.1.2 Pact 2020: (n)iets nieuws onder de zon?	60
2.2 Vlaams Actieplan Armoedebestrijding 2010-2014	61
2.3 En de crisis?	64
3. De federale overheid	65
3.1 Tweejaarlijks Verslag Armoedebestrijding 2008-2009	66
3.2 Algemene beleidsnota van de staatssecretaris voor Maatschappelijke Integratie en Armoedebestrijding 2010	67
3.3 Anticrisismaatregelen	67
3.4 Belgisch EU-Voorzitterschap en het Europees Jaar van de bestrijding van armoede en de sociale uitsluiting	68
4. Europa 2020-strategie	70
4.1 Inhoud	71

4.2 Evaluatie	72
5. Besluit	74
Noten	74
 Hoofdstuk 2 – Onderaan de inkomensladder is het wankel staan	 75
<i>Geert Campaert</i>	
1. Inleiding	75
2. Inkomensarmoede	75
3. Inkomensverdeling en -ongelijkheid	76
4. Schuldenlast	78
4.1 Centrale voor Kredieten aan Particulieren	78
4.2 Energiekosten en -schulden	79
4.3 Schuldbemiddeling en collectieve schuldenregelingen	80
4.4 Inzichten nieuwe budgetstandaarden	80
5. Inkomensbeleid	81
5.1 Het Vlaamse niveau	81
5.1.1 Werken aan automatische toekenning rechten	81
5.1.2 Basisdecreet Vlaamse Sociale Bescherming	81
5.2 Het federale niveau	82
5.2.1 Aangepast systeem maximumfactuur voor chronische zieken	82
5.2.2 Pensioenconferentie: eerst groenboek, dan geen witboek	82
5.2.3 Aanpassingen wet collectieve schuldenregeling	83
5.2.4 Wachten op welvaartsaanpassingen	83
6. Conclusie	83
Noot	84
 Hoofdstuk 3 – Talent komt niet vanzelf bovendrijven	 85
<i>Seppe De Blust</i>	
1. Inleiding	85
2. Sociale ongelijkheid in het onderwijs	85
3. Sociale ongelijkheid in het kleuter- en lager onderwijs	86
3.1 Het kleuteronderwijs	86
3.2 Het lager onderwijs	87
4. Sociale ongelijkheid in het secundair onderwijs	88
5. Sociale ongelijkheid in het herkansingstraject	90
6. Sociale ongelijkheid in het hoger onderwijs	91
7. De moeilijke overgang naar de arbeidsmarkt	92
8. Levenslang leren: een blijvend mattheüseffect	94
9. Wat doet de overheid?	96
9.1 Nieuwe structuren voor het secundair onderwijs	96
9.2 Een onderwijsbeleid voor kansengroepen	98

10. Nieuwe uitdagingen voor onderzoek en beleid inzake onderwijs	99
10.1 Kennissamenleving als nieuwe kloof?	99
10.2 Een vernieuwde selectieve toegang in de stedelijke context	99
10.3 De democratiseringsgolf; we zijn er nog niet	100
Noot	100
Hoofdstuk 4 – Wachten op wonen	101
<i>Seppe De Blust</i>	
1. Inleiding	101
2. Het Vlaamse woonbeleid, tussen nieuwe keuzes en gekende paden	101
3. De structurele ongelijkheid van de Vlaamse woningmarkt	104
3.1 Vlaanderen kent een krappe woningmarkt	105
3.2 Het mattheüseffect in het Vlaamse woonbeleid	108
4. Wachten in de sociale huursector	110
5. Het zorgenkind, de private huursector	113
6. Doe me toch maar een baksteen in de maag	114
7. Nieuwe uitdagingen voor onderzoek en beleid betreffende wonen	115
7.1 Ongelijkheid in de ruimtelijke ordening	115
7.2 Leefvormen, wat doen we ermee?	116
7.3 Stad en platteland, veranderende situaties	116
7.4 Dak- en thuisloosheid	117
Noten	117
Hoofdstuk 5 – Hoe beter het leven, hoe langer het duurt	119
<i>Seppe De Blust &amp; An Van Haarlem</i>	
1. Inleiding	119
2. Gezondheid, sociale ongelijkheid en opleidingsniveau	120
3. Socio-economische ongelijkheden in gezondheid	122
3.1 Sociale ongelijkheid en gezondheidsstatus	122
3.1.1 Subjectieve gezondheid	122
3.1.2 Fysieke gezondheid: chronische aandoeningen en beperkingen	123
3.1.3 Mentale gezondheid en voedingsstatus	123
3.1.4 Besluit	124
3.2 Sociale ongelijkheid en medische consumptie	124
3.2.1 Contact met de huisarts	124
3.2.2 Contact met de specialist	125
3.2.3 Contact met de tandarts	125
3.2.4 Klassieke ziekenhuisopname	125
3.2.5 Gebruik van voorgeschreven geneesmiddelen	125
3.2.6 Gebruik van niet-voorgeschreven geneesmiddelen	125
3.2.7 Besluit	126

3.3	Sociale ongelijkheid, leefstijl en preventie	126
3.3.1	Globale lichaamsbeweging	126
3.3.2	Tabaksgebruik	127
3.3.3	Overmatig alcoholgebruik	127
3.3.4	Goede mondgezondheid	127
3.3.5	Incorrecte kennis van hiv-overdracht	127
3.3.6	Vaccinatie tegen griep	128
3.3.7	Screenen van het cholesterolgehalte	128
3.3.8	Screenen van het suikergehalte in het bloed	128
3.3.9	Besluit	128
3.4	Sociale ongelijkheid, toegankelijkheid en samenleving	129
3.4.1	Uitstel van medische consumptie door geldgebrek	129
3.4.2	Hinder door omgevingsfactoren	130
3.4.3	Sociale gezondheid	130
3.4.4	Slachtoffer van geweld	130
3.4.5	Besluit	130
4.	Sociale ongelijkheid door de jaren heen	132
5.	Conclusie	134
	Noot	135

## DEEL II

### CAPITA SELECTA: TUSSEN WERK EN WERKELIJKHEID 137

	Hoofdstuk 1 – Kansengroepen op een arbeidsmarkt in crisis	139
	<i>Wim Herremans, Wouter Vanderbiesen &amp; Michelle Sourbron</i>	
1.	Inleiding	139
2.	Economie en arbeidsmarkt op weg naar herstel	139
2.1	De Belgische economie: van crisis naar broos herstel	140
2.2	Heropleving van de Vlaamse arbeidsmarkt of (nog) niet?	142
2.3	Conclusie	146
3.	Crisiswerklozen: wie dreigt de boot van het herstel te missen?	146
3.1	Werkloosheidsgroei temporeert	147
3.2	Impact crisis ongelijk verdeeld	148
3.3	Structurele werkloosheid: kansengroepen in het vizier	150
3.4	Uitzendarbeid als intredekanaal	154
3.5	Conclusie	155
4.	De arbeidsmarktcrisis in de bedrijfssectoren: welke jobs zijn bedreigd?	156
4.1	Evolutie van de tewerkstelling in de sectoren tijdens de crisis	156
4.2	Welke werknemers zijn actief in de crisissectoren?	159
4.2.1	Geslacht	159
4.2.2	Statuut	160

4.2.3	Leeftijd	160
4.2.4	Arbeidsregime	161
4.2.5	Dagloonklasse	162
4.2.6	Onderwijsniveau	162
4.2.7	Nationaliteit	162
4.3	Conclusie	163
5.	Vlaanderen in een Europees perspectief	164
5.1	De positie van kansengroepen op de arbeidsmarkt	164
5.1.1	Vrouwen	165
5.1.2	Eenoudergezinnen	166
5.1.3	Jongeren en ouderen	168
5.1.4	Niet-EU-burgers	171
5.1.5	Laaggeschoolden	173
5.1.6	Gehandicapten	174
5.2	Baanloze gezinnen	174
5.3	Conclusie	175
	Noten	176
	Hoofdstuk 2 – Actief arbeidsmarktbeleid en sociale integratie: water en vuur?	177
	<i>Seppe De Blust &amp; Danielle Dierckx</i>	
1.	Arbeidsmarktbeleid binnen het blikveld van armoedebestrijding	178
2.	Europees arbeidsmarktbeleid	180
2.1	Europees arbeidsmarktbeleid, een situering	180
2.2	Arbeidsmarktbeleid en sociale inclusie: een woelige relatie	181
2.2.1	De Top van Lissabon: het begin van een integrale visie	181
2.2.2	De Lissabonstrategie wordt herzien: een shift naar meer flexizekerheid	182
2.2.3	De evaluatie van de Lissabonstrategie en de opmaak van Europa 2020	182
2.3	Europa 2020, een pad voor een nieuw decennium Europees sociaal beleid	183
2.4	Mogelijke kaders voor een geïntegreerd arbeidsmarktbeleid	184
2.4.1	Active inclusion strategy	184
2.4.2	Europees Sociaal Fonds (ESF)	185
3.	Federaal en Vlaams arbeidsmarktbeleid	186
3.1	Situering van het Belgische arbeidsmarktbeleid	186
3.2	Het Belgisch arbeidsmarktbeleid, Europees gesitueerd	186
3.3	Evoluties in het arbeidsmarktbeleid	193
3.3.1	Beleidsnota werk 2009-2014	193
3.3.2	Werkgelegenheidsplan en krachtlijnen voor het investeringsplan (WIP)	195

4. Activeringsbeleid als versterking van de sociale uitsluitingsmechanismen	196
Noten	198
Hoofdstuk 3 – Een komen en gaan van kwetsbare groepen	199
<i>Anna Salomons</i>	
1. Literatuuroverzicht en motivatie	199
2. Welke beroepen zijn kwetsbaar op de lange en korte termijn?	201
3. Verklaringen voor beroepsfragiliteit op de korte en lange termijn	203
3.1 Verklaringen voor beroepsfragiliteit op de lange termijn	204
3.1.1 Technologische verandering	204
3.1.2 De rol van de goederenvraag	205
3.2 Verklaringen voor beroepsfragiliteit op de korte termijn	205
3.2.1 Het meten van beroepsdiversificatie	206
3.2.2 De impact van beroepsdiversificatie op beroepsfragiliteit op de korte termijn	207
3.3 Kwetsbaarheid op de lange en korte termijn: een synthese	208
4. Consequenties van korte- en langetermijnberoepsfragiliteit voor verschillende groepen werkenden	209
4.1 Hoe kwetsbaar zijn de beroepen van verschillende groepen werkenden op lange termijn?	210
4.2 Hoe kwetsbaar zijn de beroepen van verschillende groepen werkenden op korte termijn?	215
4.3 Kwetsbaarheid van de beroepen van verschillende groepen werkenden op de lange en korte termijn: een synthese	218
5. Conclusies	219
Noten	222
Hoofdstuk 4 – Werkend en toch arm in de actieve welvaartsstaat	225
<i>Marx Ive, Vanhille Josefine en Verbist Gerlinde</i>	
1. Inleiding	225
2. Armoede en werk: definities en data	226
3. De werkende armen in België en Europa	227
4. Hogere minimumlonen	231
5. Sociale lastenverlagingen	234
6. Belastingkredieten	237
7. Tweeverdienerschap stimuleren	239
8. Aanvullende uitkeringen	240
9. Besluit	240
Noten	241

Hoofdstuk 5 – Vreemd op de arbeidsmarkt: de arbeidsmarktintegratie van allochtonen	243
<i>Ignace Glorieux &amp; Ilse Laurijssen</i>	
1. Inleiding	243
2. Onderzoek bij drie cohorten	244
2.1 Etniciteit: wie is allochtoon?	245
2.2 Achtergrondkenmerken van allochtonen	246
3. De arbeidsmarktpositie van allochtonen bij het begin van hun loopbaan	247
4. Kenmerken van de eerste baan	248
4.1 Uitdagende eerste baan	249
4.2 Beroepsprestige van de eerste baan	250
4.3 Slechte werkomstandigheden	251
5. Verklaringen voor de achtergestelde positie van allochtonen op de arbeidsmarkt	251
5.1 De vraagzijde: werving en selectie	252
5.2 De aanbodzijde: achtergrondkenmerken van allochtonen	252
5.2.1 Toegeschreven kenmerken: etnisch-culturele achtergrond	253
5.2.2 Verworven kenmerken: het opleidingsniveau	254
6. Analyses – verklarende modellen	254
6.1 Werkloosheidsduur	255
6.2 Uitdagende baan	258
6.3 Beroepsprestige	260
6.4 Slechte werkomstandigheden	261
7. Conclusies	262
Noten	267
Hoofdstuk 6 – Ook een sluitende aanpak kan uitsluiten	269
<i>Katrien Steenssens, Leen Sannen &amp; Tine Van Regenmortel</i>	
1. Twee uitgangspunten	270
1.1 Activering als middel in de strijd tegen armoede	270
1.1.1 Activering vanuit sociaal oogpunt	270
1.1.2 Activering vanuit economisch oogpunt	271
1.2 De integratie van het perspectief van de doelgroep	271
2. De begrensde integratiekracht van arbeidsparticipatie	272
2.1 Nood aan een geïntegreerde strategie...	273
2.2 ... die alle betrokken partijen activeert ...	273
2.3 ... met het oog op kwalitatieve, duurzame activering ...	274
2.4 ... in functie van een gedeeld gedragen doel	274
3. Empowerment als verbindend, krachtgericht denk- en handelingskader	275

3.1	Het krachtenperspectief	275
3.2	Het relationeel perspectief	276
3.3	Participatie als motor	276
3.4	Empowerment op de verschillende maatschappelijke niveaus	277
3.4.1	Empowerment van de doelgroep	277
3.4.2	Empowerende condities	277
3.5	Methodische handelingsprincipes voor krachtgerichte activering	278
4.	W <sup>2</sup> : werk- en welzijnstrajecten op maat	279
4.1	Het concept W <sup>2</sup> toegelicht	279
4.1.1	Werken aan een solide basis	280
4.1.2	Begeleiding op het vlak van welzijn en werk	280
4.1.3	Motivatie als cruciale schakel	281
4.1.4	Een waaier aan oriëntatiemogelijkheden	281
4.1.5	Aandacht voor mobiliteit en duurzaamheid	281
4.2	W <sup>2</sup> in de praktijk: beschrijving van een experiment	282
5.	Krachtgerichte activering en vrijwilligerswerk	283
6.	Tot slot: activering en de drie V's van Versterken, Verbinden en Vertrouwen: een gedeelde verantwoordelijkheid	285
	Noten	286
	 Hoofdstuk 7 – Sociale economie: het beste van twee werelden?	287
	<i>Mieke Frans</i>	
1.	Eenheid in verscheidenheid: de sociale economie in Vlaanderen	288
1.1	De sociale economie heruitgevonden	288
1.2	Het prille begin: de werkervaringsprojecten	289
1.3	Hun opvolgers: de sociale werkplaatsen	289
1.4	De spruit van Landuyt: het meerwaardenbesluit	289
1.5	Lokalediensteneconomie en activiteitencoöperaties	290
1.6	Beschutte werkplaatsen 'gerecycleerd'	291
1.7	Mag het wat meer zijn: de coöperaties	291
2.	De meerwaarde van de sociale economie: een genuanceerd verhaal	292
2.1	Iedereen win(s)t...	293
2.2	...of toch niet?	294
2.2.1	Verhouding sociale economie – reguliere economie	294
2.2.2	Sociale economie en overheid: een harmonieus huwelijk?	295
2.3	Over watervallen en afroming	296
2.4	Balanceren op een slappe koord	297
3.	Evaluatie van de sociale economie	297
3.1	Cijferfetisjisme?	297
3.2	Vanavond niet schat; de effecten op het niveau van het individu	298
3.2.1	De vitamines van arbeidszorg	299
3.2.2	Sen toegepast op de sociale economie	300



3.2.3	Sen toegepast op arbeidszorg	301
3.3	Kosten en baten: de effecten voor de maatschappij	301
3.3.1	Wat verdient of verliest de overheid?	302
3.3.2	De ‘social accountability’ van de sociale economie	302
4.	Maakt de sociale economie rijk?	303
5.	Sociale-economieonderzoek dat het beleid moet inspireren	304
6.	Tot besluit	305
6.1	Wat kan de overheid doen?	305
6.2	Metten is weten	306
	Hoofdstuk 8 – Is niet-verloonde arbeid een effectief middel in armoedebestrijding?	307
	<i>Peggy De Prins &amp; Jos Motmans</i>	
1.	Arbeidszorg: what’s in a name?	307
2.	Capability approach	309
3.	Het kwalitatief veldonderzoek	311
4.	Drie clusters van relevante vaststellingen voor arbeidszorg als onderdeel van het armoedebestrijdingsbeleid	311
4.1	Eerste cluster: Mogelijkheden open houden via arbeidszorg	312
4.1.1	Instrumentele vrijheden in samenhang bevorderen	312
4.1.2	Het belang van het ecologische als instrumentele vrijheid bij armoedebestrijding	312
4.1.3	Een ruime benadering van competentieontwikkeling	313
4.1.4	Voorwaarden voor werken rond instrumentele vrijheden via verloonde arbeid	313
4.2	Tweede cluster: De grenzen van arbeidszorg onderkennen	314
4.2.1	Overlevings- en activeringslogica als belemmering	314
4.2.2	Een afgestemd ondersteunend beleidskader als randvoorwaarde	314
4.3	Derde cluster: De maatschappelijke meerwaarde van arbeidszorg onderkennen	315
4.3.1	Werken aan inclusie en het voorkomen van extreme armoede	315
4.3.2	Meervoudige vormen van maatschappelijke meerwaarde	315
4.3.3	Kansen op actieve en waardevolle maatschappelijke participatie versterken	316
4.3.4	Een vangnet om mogelijkheden tot participatie open te houden	317
5.	Een stappenplan voor opvolging	317
6.	Bij wijze van besluit	319

Hoofdstuk 9 – Van buurt- en nabijheidsdiensten naar lokalediensteneconomie	321
<i>Carmen Mathijssen</i>	
1. Inleiding	321
2. De evolutie van buurt- en nabijheidsdiensten naar lokalediensteneconomie	322
2.1 Algemene beschrijving van buurt- en nabijheidsdiensten	322
2.2 Tewerkstelling	323
2.3 Dienstverlening	326
2.4 Participatie	328
2.5 De evolutie van de drie functies: samenvattend	330
3. De rol van de koepel buurt- en nabijheidsdiensten	331
4. Besluit	335
Noten	337
Hoofdstuk 10 – Niet elke handicap geeft gelijke kansen: over werk, armoede en handicap	339
<i>Pieter Vandenbroucke</i>	
1. Inleiding	339
2. Wie zijn de personen met een arbeidshandicap?	339
3. De beleidscontext voor personen met een arbeidshandicap	340
3.1 Verschillende instituties, verschillende definities voor arbeidshandicap	340
3.2 Arbeidsmarktbeleid voor personen met een handicap	345
4. Handicap, inkomen & arbeid: de cijfers	347
4.1 Hoeveel personen met een arbeidshandicap zijn er?	347
4.2 Activiteitsstatus en arbeidshandicap	351
4.3 Inkomen, armoede en arbeidshandicap	352
4.4 Uitkering, activering en arbeidshandicap	354
5. Besluit	356
Noten	356
Hoofdstuk 11 – Leren sommige jongeren in hun eerste baan meer bij dan andere? En waarom?	359
<i>Walter Van Trier</i>	
1. Probleemstelling	359
2. Hoe meten we ‘bijleren tijdens de eerste baan’?	360
3. Beïnvloedt het onderwijsniveau bijleren tijdens de eerste job?	361
4. Hoe het belang van ‘onderwijsniveau’ interpreteren?	365
4.1 Het belang van de ‘leercapaciteit’	365
4.2 Het belang van jobkarakteristieken	367

4.3 Het belang van de jobmatch	368
5. ‘Leercapaciteit’, ‘leerrijke banen’ of nog iets anders: wat overweegt?	369
6. Slotbeschouwing	374
Noten	382

### DEEL III

#### BESLUIT & ARMOEDE ONTCIJFERD 385

Het Europese Jaar van het begin van het einde van armoede?	387
--	-----

*Jan Vranken, Seppe De Blust, Danielle Dierckx & An Van Haarlem*

1. Armoede en de crisis	388
2. Tussen werk en werkelijkheid	389
3. Armoedebeleid, heroriëntering of herbevestiging?	390
4. Blijvende aandacht voor armoedebestrijding	391
Noot	392

Hoofdstuk 1 – Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd	393
---	-----

*An Van Haarlem*

1. Armoedemeting: een overzicht	393
2. Inkomen en armoede	395
2.1 Relatieve armoedegrenzen op basis van inkomen	395
2.1.1 EU Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC)	396
2.1.2 Gezondheidsenquête 2001-2004	398
2.2 De wettelijke armoedegrenzen	399
2.2.1 Het leefloon: bedragen en categorieën	399
2.2.2 Het Recht op Maatschappelijke Integratie	400
2.2.3 Het Recht op Maatschappelijke Hulp	406
2.2.4 De Gewaarborgde Gezinsbijslag (GGB)	409
2.2.5 Het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB) – Inkomensgarantie voor ouderen (IGO)	410
2.2.6 Tegemoetkomingen aan Personen met een Handicap (PH)	414
2.3 Inkomensverdeling en –ongelijkheid	415
2.3.1 Inkomensverdeling	415
2.3.2 Inkomensongelijkheid	417
2.3.3 Bestedingen	418
3. Armoededomeinen	419
3.1 Werkloosheid	419
3.2 Onderwijs	427
3.3 Huisvesting	433

3.4	Gezondheid	439
3.5	Schulden	441
3.6	Voedselbedeling	444
4.	Sociale Zekerheid	445
5.	Kinderen in armoede	447
	Adressen voor meer informatie	451
	Bibliografie	455
	Personalia	473

# Lijst van schema's, figuren en tabellen

## Deel I – Armoede en sociale uitsluiting in 2010

### Hoofdstuk 2 – *Onderaan de inkomensladder is het wankel staan*

Figuur 1 – Evolutie van de Gini-coëfficiënt in België, periode 1995-2007 77

Figuur 2 – Aandeel van deciel 1,2,9 en 10 in het netto-inkomen na belastingen, percentages, België, 1995-2007 78

### Hoofdstuk 3 – *Talent komt niet vanzelf bovendrijven*

Tabel 1 – Schoolse achterstand in het secundair onderwijs 88

Figuur 1 – Ongekwificeerde uitstroom schooljaar 2006-2007 90

Figuur 2 – Restpercentages naar studieniveau 93

Tabel 2 – Participatie aan levenslang leren 95

### Hoofdstuk 4 – *Wachten op wonen*

Figuur 1 – Totale vastleggingskredieten 103

Tabel 1 – Staat van de woningmarkt 105

Figuur 2 – Budgetstandaard en minimuminkomen 107

Tabel 2 – Basisinkomensgrenzen van de huisvestingssubsidies 109

Figuur 3 – Opgeleverde sociale woningen 111

Figuur 4 – Prijzen woonmarkt 115

### Hoofdstuk 5 – *Hoe beter het leven, hoe langer het duurt*

Tabel 1 - Algemene gezondheidsstatus en medische consumptie naar opleidingsniveau, België, (Vlaanderen), 2008 121

Tabel 2 - Leefstijlrisico's, preventie, toegankelijkheid en samenleving naar opleidingsniveau, België, (Vlaanderen), 2008 131

Figuur 1 – De evolutie van verschillende gezondheidsindicatoren, 1997-2008 133

Figuur 2 – De evolutie van verschillende gezondheidsindicatoren, 1997-2008 134

## Deel II – *Capita selecta: tussen werk en werkelijkheid*

### Hoofdstuk 1 – *Kansengroepen op een arbeidsmarkt in crisis*

Figuur 1 – Procentuele kwartaal- en jaargroei van het bruto binnenlands product (België en EU27; 2007-I tot 2010-II) 140

Figuur 2 – Trendindex van de uitzendactiviteit (België), bedrijfsoprichtingen, bedrijfsfalingen, tijdelijke werkloosheid en ontvangen VDAB-vacatures (Vlaams Gewest) (januari 2007 – juli/augustus 2010)	143
Figuur 3 – Procentuele jaargroei van de kortdurige en langdurige werkloosheid (Vlaams Gewest; januari 2008 – augustus 2010)	145
Figuur 4 – Aantal niet-werkende werkzoekenden per maand (Vlaams Gewest; mei 2007 – mei 2010)	147
Tabel 1 – Samenstelling (eerste kwartaal 2010) en evolutie (eerste kwartaal '08-'10) van het aantal niet-werkende werkzoekenden (Vlaams Gewest)	148
Figuur 5 – Procentuele evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden naar persoonskenmerken (Vlaams Gewest; eerste kwartaal 2008-2010)	150
Figuur 6 – Aandeel langdurige niet-werkende werkzoekenden (> 1 jaar) naar persoonskenmerken (Vlaams Gewest; eerste kwartaal 2008 en 2010)	151
Tabel 2 – Kans op werk: gemiddelde maandelijkse uitstroom van nwwz naar werk, per leeftijd en werkloosheidsduur (Vlaams Gewest; eerste kwartaal 2010)	153
Figuur 7 – Kans op werk: gemiddelde maandelijkse uitstroom van nwwz naar werk, volgens persoonskenmerken (Vlaams Gewest; eerste kwartaal 2008-2010)	154
Figuur 8 – Aandeel uitzendarbeid bij nwwz die doorstromen naar een loontrekkende job (Vlaams Gewest; eerste kwartaal 2010)	155
Figuur 9 – Trendevolutie van de tewerkstelling (RSZ) in de hoofdsectoren (Vlaams Gewest, 2006-I tot 2010-I)	157
Tabel 3 – Typologie van groei- en krimpsectoren (Vlaanderen; 2006-2009)	159
Tabel 4 – Werknemersprofiel naar type groei- of krimpsector (Vlaams Gewest, 2009)	161
Tabel 5 – Werkzaamheidsgraad en ongelijkheidskloven (Vlaanderen en EU27; 2009 tenzij anders aangegeven)	164
Figuur 10 – Evolutie van de genderkloof op gebied van werkzaamheid (Europese lidstaten en Belgische gewesten; 2000-2009)	165
Tabel 6 – Aandeel alleenstaande moeders in de bevolking (25-49 jaar) en hun positie op de arbeidsmarkt (Europese lidstaten, 2008)	167
Tabel 7 – Aandeel 50-plussers in de bevolking (25-64-jarigen) en hun positie op de arbeidsmarkt (Europese lidstaten en Belgische gewesten; 2000-2009)	169
Figuur 11 – Evolutie van de werkloosheidsgraad voor jongeren (15-24 jaar) (Europese lidstaten en Belgische gewesten; 2008-2009)	171
Figuur 12 – Werkzaamheidsgraad en werkloosheidsgraad van de niet-EU-burgers (Europese lidstaten en Belgische gewesten; 2009)	172
Figuur 13 – Evolutie van de onderwijskloof (Vlaams Gewest, België en EU-27; 2000-2009)	173
Tabel 8 – Baanloze gezinnen bij kansengroepen, 18-59-jarigen (Vlaanderen en EU-27; 2008)	175
 Hoofdstuk 2 – <i>Actief arbeidsmarktbeleid en sociale integratie: water en vuur?</i>	
Figuur 1 – Arbeidsmarktuitleg in de EU	187
Figuur 2 – Evolutie arbeidsmarktuitleg	188
Figuur 3 – Verhouding actief arbeidsmarktbeleid	189
Figuur 4 – Evolutie België arbeidsmarktbeleid	190
Figuur 5 – Verdeling actief arbeidsmarktbeleid	191

Hoofdstuk 3 – <i>Een komen en gaan van kwetsbare groepen</i>	
Figuur 1 – Jaarlijkse tewerkstellingsgroei in België, 1994-2006	202
Tabel 1 – Langetermijnveranderingen in tewerkstellingsaandelen van beroepen, 1993-2006	202
Tabel 2 – Recessiegevoeligheid van beroepen, gemeten als deviatie van gemiddelde tewerkstellingsafname in recessies	203
Tabel 3 – Verklaringen voor beroepsfragiliteit op lange termijn	204
Tabel 4 – Diversificatie Index (DI) per beroep in 1993 en 2006	207
Tabel 5 – De effecten van beroepsdiversificatie op beroepsfragiliteit op de korte termijn	208
Tabel 6 – Beroepsfragiliteit op de korte en lange termijn	209
Tabel 7A – Kwetsbaarheid van beroepen op lange termijn voor verschillende groepen werkenden	212
Tabel 7B – Kwetsbaarheid van beroepen op lange termijn voor combinaties van verschillende groepen werkenden	215
Tabel 8A – Kwetsbaarheid van beroepen op korte termijn voor verschillende soorten werkenden	216
Tabel 8B – Kwetsbaarheid van beroepen op korte termijn voor combinaties van kansengroepen en scholingsniveau	217
Hoofdstuk 4 – <i>Werkend en toch arm in de actieve welvaartsstaat</i>	
Tabel 1 – Incidentie van armoede (%) onder individuen op beroepsactieve leeftijd (18-64j), België en gewesten 2007	227
Grafiek 1 – Incidentie van armoede onder de bevolking van beroepsactieve leeftijd, 2007	228
Tabel 2 – Uitsplitsing van armoederisico bij werkenden (%) naar enkele kenmerken, 2007	229
Tabel 3 – Armoede-incidentie (%) voor individuen op beroepsactieve leeftijd volgens gezinstype	230
Tabel 4 – Evolutie van armoede bij een verhoging van het minimumloon met 10%, 20% en 30%, België 2005 (% armen)	233
Grafiek 2 – Stijging van beschikbaar inkomen per scenario (gemiddelde over alle individuen), België 2005	233
Tabel 6 – Effect introductie werkbonus (WB) op incidentie armoede, % armen	235
Tabel 7 – Effect introductie werkbonus (WB) op incidentie armoede, % armen	236
Grafiek 3 – Gemiddelde werkbonus per gestandaardiseerd inkomensdeciel (gemiddelde over alle individuen), 2003-2009	236
Hoofdstuk 5 – <i>Vreemd op de arbeidsmarkt: de arbeidsmarktintegratie van allochtonen</i>	
Tabel 1 – Samenstelling van de SONAR-data	245
Tabel 2 – Verdeling van de respondenten naar etnische herkomst en geslacht	246
Tabel 3 – Geboren in België, Belgische nationaliteit en belangrijkste thuistaal naar etnische herkomst (%)	247

Tabel 4 – Onderwijsniveau en sociaaleconomische achtergrond naar etnische herkomst (%)	247
Tabel 5 – Niet-werkend een jaar na het schoolverlaten naar etnische herkomst en geslacht (%)	248
Tabel 6 – Duur van de werkloosheid na het schoolverlaten naar etnische herkomst en geslacht (cumulatieve %)	248
Tabel 7 – Inhoud van de schaal ‘uitdagende eerste baan’	249
Tabel 8 – Gemiddelde score op de schaal ‘uitdagende eerste baan’ naar etnische herkomst en geslacht	250
Tabel 9 – Gemiddelde score op ‘beroepsprestige’ naar etnische herkomst en geslacht	250
Tabel 10 – Gemiddelde score op de schaal ‘slechte werkomstandigheden’ naar etnische herkomst en geslacht	251
Figuur 1 – Stapsgewijze verklarende analyse van de kans om de werkloosheid te verlaten (geschatte proportie die 12 maanden of langer werkloos blijft)	256
Figuur 2 – Kans op een intredewerkloosheidsduur van 12 maanden of langer, naar geslacht	257
Figuur 3 – Stapsgewijze verklarende analyse van de score op een ‘uitdagende’ eerste baan	259
Figuur 4 – Stapsgewijze verklarende analyse van de score op ‘beroepsprestige’ van de eerste baan	260
Figuur 5 – Stapsgewijze verklarende analyse van de score op een eerste baan in ‘slechte werkomstandigheden’	261
Tabel 11 – Resultaten Cox-regressie: kans om na het schoolverlaten uit de werkloosheid te raken	264
Tabel 12 – Resultaten variantieanalyse: uitdagende eerste baan	265
Tabel 13 – Resultaten variantieanalyse: beroepsprestige van de eerste baan	266
Tabel 14 – Resultaten variantieanalyse: slechte werkomstandigheden in de eerste baan	267
Hoofdstuk 10 – <i>Niet elke handicap geeft gelijke kansen: over werk, armoede en handicap</i>	
Figuur 1 – Personen met een arbeidshandicap volgens de VDAB	348
Figuur 2 – Activiteit en gezondheid op beroepsactieve leeftijd volgens EAK in Vlaanderen, 2009	349
Figuur 3 – Subjectieve gezondheid op werkzame leeftijd in Vlaanderen	351
Figuur 4 – Subjectieve gezondheid en activiteit op werkzame leeftijd in Vlaanderen	352
Figuur 5 – Subjectieve gezondheid en inkomenspositie in Vlaanderen	353
Figuur 6 – Armoederisico naar subjectieve gezondheidstoestand en activiteit, Vlaamse populatie	354
Tabel 1 – Maandelijks netto beschikbaar gezinsinkomen en armoede, prijzen van 2010	355
Tabel 2 – Activerend karakter van de uitkeringen	356
Hoofdstuk 11 – <i>Leren sommige jongeren in hun eerste baan meer bij dan andere? En waarom?</i>	
Tabel 1 – Draagbaarheid bijgeleerde vaardigheden naar onderwijsniveau	362



Tabel 2 – Resultaten logistische regressie (odds ratios)	364
Tabel 3 – Banentypologie volgens het Karasek Job Demand Control Model	367
Tabel 4a – Jobtype volgens Karasek-model naar draagbaarheid van de bijgeleerde vaardigheden	368
Tabel 4b – Karasek naar onderwijsniveau	368
Tabel 5a – Bijleren van vaardigheden naar verticale mismatch	369
Tabel 5b – Bijleren van vaardigheden naar horizontale mismatch	369
Tabel 6 – Resultaten van logistische regressies met als afhankelijke variabelen resp. het risico op niets bijleren en de kans op bijleren van (ruim) draagbare vaardigheden (odds ratios)	371
Tabel B1 – Logistische regressie met de kans dat men niets bijleert (odds ratios)	377
Tabel B2 – Logistische regressie met de kans op bijleren van ook elders dan in de eerste job bruikbare vaardigheden (odds ratios)	379
Tabel B3 – Logistische regressie met de kans dat men ook algemeen bruikbare vaardigheden heeft bijgeleerd (odds ratios)	381

### **Deel III – Besluit & Armoede ontcijferd**

#### *Hoofdstuk 1 – Armoede en sociale uitsluiting ontcijferd*

ASU 1 – Overzichtstabel	394
AG 1 – Armoederisico naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, activiteitsstatus en woningbezit (60% mediaan beschikbaar inkomen), België, 2008	397
AG 2 – Percentage individuen boven en onder de armoedegrens naar geslacht, leeftijd, huishoudtype, arbeidsmarktstatuut, woonstatus, huidige nationaliteit en opleidingsniveau (60% mediaan, gestandaardiseerd maandelijks beschikbaar inkomen), Vlaanderen, 2004	398
LL 1a – Evolutie van de maandbedragen (in €) van het bestaansminimum per categorie van rechthebbenden volgens de bestaansminimumwet, België, 1990-2002	400
LL 1b – Evolutie van de maandbedragen (in €) van het leefloon per categorie van rechthebbenden, België, 2002-2010	400
RMI 1 – Aantal ontvangers van het RMI, absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 1999-2009	401
RMI 2 – Aantal RMI-ontvangers in de voormalige SIF-plus gemeenten in verhouding tot het totaal aantal RMI-ontvangers in de provincie en per 1.000 inwoners, Vlaams Gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2008-2009 (absolute cijfers en percentages)	402
RMI 3 – Aantal RMI-ontvangers in een aantal grote steden in verhouding tot het totaal aantal RMI-ontvangers in de provincie en per 1.000 inwoners, Waals Gewest, 2008-2009 (absolute cijfers en percentages)	403
RMI 4 – Aantal ontvangers van het bestaansminimum/leefloon, absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 1999-2009	404
RMI 5 – Profiel van de ontvangers van het leefloon per gewest, 2009 (percentages)	405
RMI 6 – Activeringsmaatregelen in het kader van het Recht op Maatschappelijke Integratie, België per gewest, 1999-2009 (jaargemiddelde)	405

RMI 7 – Aantal daklozen aan wie een installatiepremie werd toegekend, België en gewesten, 2007 – 2009 (absolute cijfers en percentages)	406
RMH 1 – Aantal ontvangers van het RMH, absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 1999-2009	407
RMH 2 – Aantal ontvangers van financiële steun (RMH), absolute cijfers, percentages en per 1.000 inwoners, België & gewesten, 1999-2009	407
RMH 3 – Profiel van de ontvangers van financiële Steun (RMH) per gewest, 2009 (percentages)	408
RMH 4 – Activeringsmaatregelen in het kader van het Recht op Maatschappelijke Hulp, België per gewest, 1999-2009 (jaargemiddelde)	408
RMH 5 – Medische hulp in het kader van het Recht op Maatschappelijke Hulp, België per gewest, 1999-2009 (jaargemiddelde)	409
GGB 1 – Aantal gezinnen dat Gewaarborgde Gezinsbijslag ontvangt, België, 1990-2009 (absolute cijfers en percentages per 31 december)	409
GGB2 – Aantal gezinnen van buitenlandse nationaliteit dat Gewaarborgde Gezinsbijlage ontvangt in het werknemersstelsel, België, 2009	410
GIB/IGO 1a – Evolutie van het aantal ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en van het totaal aantal pensioenontvangers, België, 1990-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari)	411
GIB/IGO 1b – Evolutie van het aantal ontvangers van de Inkomensgarantie voor Ouderen en van het totaal aantal pensioenontvangers, België, 2002-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari)	411
GIB/IGO 2 – Ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en de Inkomensgarantie voor Ouderen volgens de omvang van het maandbedrag (€), België, 2002-2009 (percentages per 1 januari)	412
GIB/IGO 3a – Ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden naar categorie en geslacht, België, 2009-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari)	412
GIB/IGO 3b – Ontvangers van de Inkomensgarantie voor Ouderen naar categorie en geslacht, België, 2009-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari)	413
GIB/IGO 4 – Percentage ontvangers van het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden en de Inkomensgarantie voor Ouderen naar leeftijd en geslacht, België, 2010 (per 1 januari)	413
PH 1 – Evolutie van het aantal ontvangers van een Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap, België, 1990, 1995, 2000-2009 (absolute cijfers en percentages per 31 december)	414
PH 2 – Evolutie van het aantal ontvangers van een Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap naar leeftijd, België, 1990, 1995, 2000, 2002-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari)	415
PH 3 – Evolutie van het aantal ontvangers van een Tegemoetkoming aan Personen met een Handicap naar leeftijd en geslacht (*), België, 2001-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari)	415
IK 1 – Decielenverdeling van het totaal belastbaar netto-inkomen, de overeenstemmende totale belasting en analyse van de componenten van het gezamenlijk belastbaar inkomen, gegevens betreffende de inkomens van het jaar 2007, België	416
IK 2 – De evolutie van het procentuele aandeel van de laagste decielen in het nettobelastbaarinkomen, België, 1990-2007	416
IK 3 – Evolutie van de inkomensongelijkheid voor en na belasting volgens Gini-coëfficiënt, België per gewest, 1990-2007	417

IK 4 – Aandeel van de verschillende uitgavenbronnen in de totale uitgave per inkomenskwartiel (%), België, 2008	418
IK 5 – Aandeel van de verschillende inkomenskwartielen in de totale uitgaven per uitgavenbron (%), België, 2008	419
WL 1 – Aantal niet-werkende werkzoekenden naar geslacht, België, 1990-2010 (absolute cijfers en percentages)	420
WL 2 – Evolutie van het aantal niet-werkende werkzoekenden, België en gewesten, 1990-2010 (absolute cijfers en percentages)	420
WL 3 – Evolutie van de werkloosheidsgraad in % van de actieve bevolking, België, per gewest, 1995-2010	421
WL 4 – Verdeling van het totaal aantal NWWZ naar leeftijd, België, 1995-2010 (percentages per 30 juni)	421
WL 5 – Verdeling van de NWWZ volgens inactiviteitsduur, België en gewesten, 1995-2010 (percentages per 30 juni)	422
WL 6 – Verdeling van de NWWZ volgens inactiviteitsduur, België, 1995-2010 (absolute cijfers en percentages per 30 juni)	423
WL 7 – Verdeling van de NWWZ naar studieniveau, België en gewesten, 2010 (percentages per 30 juni)	424
WL 8 – Verdeling van de NWWZ naar studieniveau, België en gewesten, 1995 & 2010 (percentages per 30 juni)	424
WL 9 – Aantal schoolverlaters, bij de VDAB ingeschreven schoolverlaters en nog werkzoekende schoolverlaters na 1 jaar (aantal en verhouding ten opzichte van totaal), per onderwijsniveau, Vlaanderen, 2009 (schoolverlaters 2008)	425
WL 10 – Evolutie van de betalingen door de RVA , België, juni 2009 – juni 2010	425
WL 11 – Beslissingen tot schorsing of uitsluiting van een werkloosheidsuitkering naar reden en geslacht, België, 1990, 1995-2009 (absolute cijfers)	426
ON 1 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon- en buitengewoonkleuteronderwijs, aandeel van het buitengewoonkleuteronderwijs in het totaal kleuteronderwijs en groei-index van het buitengewoonkleuteronderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2009-2010	427
ON 2 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon- en buitengewoonlageronderwijs, aandeel van het buitengewoonlageronderwijs in het totaal lager onderwijs en groei-index van het buitengewoonlageronderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2009-2010	428
ON 3 – Evolutie van het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon- en buitengewoonsecundaironderwijs, aandeel van het buitengewoonsecundaironderwijs in het totaal secundair onderwijs en groei-index van het buitengewoonsecundaironderwijs, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2009-2010	429
ON 4 – Het aantal vreemde leerlingen ten opzichte van de totale schoolbevolking per Nederlandstalig onderwijsniveau, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2009-2010	429
ON 5 – Achterstand in de studie van kinderen van Belgische en vreemde nationaliteit aan het einde van het Nederlandstalig gewoon lager onderwijs, naar geslacht, Vlaanderen, 1990-1991 tot en met 2009-2010	430
ON 6 – Evolutie van leerlingen met leerachterstand in het Nederlandstalig gewoon secundair onderwijs, Vlaanderen, 1992-1993 tot en met 2009-2010	431
ON 7 – Aantal beursstudenten en toegekende studietoelagen, Vlaanderen, 2008-2009 en 2009-2010	431

ON 8 – Evolutie van het aantal cursisten in basiseducatie, 1995-1996 tot en met 2007-2008 en aantal gesubsidieerde lessen die worden gevolgd, 2008-2009 en 2009-2010 Vlaanderen	432
ON 9 – Starters in het hoger onderwijs naar opleidingsniveau en tewerkstellingssituatie van de ouders, Vlaanderen, 2001-2002 & 2003-2004 (percentages)	433
HV 1 – Eigenaars, privé- en sociale huurders naar leeftijd, huishoudtype, onderwijsniveau, en nationaliteit, Vlaanderen, 2005 (percentages van de huishoudens)	434
HV 2 – Eigenaars, huurders naar leeftijd, huishoudtype, onderwijsniveau, en nationaliteit, Vlaanderen, 2008	435
HV 3 – Aantal erkende Sociale Verhuurkantoren (SVK) en woongelegenheden, Vlaanderen, 2002 – 2009 (absolute cijfers per 31 december)	436
HV 4 – Aantal individuele en collectieve leden per huurdersbond, Vlaanderen, 1995-2009 (absolute cijfers per 31 december)	436
HV 5 – Het sociale huurpatrimonium van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen, Vlaams Gewest, 2002-2007 (gegevens per 31 december)	437
HV 6 – Socio-economisch profiel van de thuislozenpopulatie in percentages, Vlaanderen, 1982-2009	438
HV 7 – Evolutie van het permanent campingbewonen, 2000 & 2008 (absolute cijfers en percentages per 31 december)	438
GZ 1 – Personen die recht hebben op een verhoogde tussenkomst van de verzekering voor geneeskundige verzorging, Vlaanderen, 1995-2010 (absolute cijfers en percentages per 1 januari)	440
GZ 2 – Personen die recht hebben op het Omnio-statuut naar geslacht, Vlaanderen, 2008-2010 (cijfers per 01 januari)	440
GZ 3 – Percentage huishoudens dat zich genoodzaakt zag medische consumptie uit te stellen, België en gewesten, 2004 (percentages)	441
S 1 – Overzicht van de uitstaande saldi en van de in gebreke blijvende schuldenaars om het half jaar, België, 1995, 2000-2009	441
S 2 – Overzicht van de uitstaande saldi en van de in gebreke blijvende schuldenaars, België, tweede halfjaar 2009	442
S 3 – Aantal geregistreerde personen en contracten bij de Centrale voor Kredieten aan Particulieren, België, 1995-2010	443
S 4 – Betalingsproblemen en schorsingen bij de levering van gas en elektriciteit, Vlaanderen, 2009	443
S 5 – Schulden naar soort in Wallonië, 2006-2008	444
V 1 – Voedselhulp in België, 1996-2009 (ingezamelde hoeveelheid, aantal geholpen instellingen en aantal begunstigde hulpbehoevenden)	445
SZ 1 – Minimumuitkeringsbedragen op 01/09/2010	445
SZ 2 – Werkloosheidsbedragen per categorie (maandbedragen vanaf 01/09/2010)	446
SZ 3 – Wachtuitkeringen per categorie (gemiddelde maandbedragen vanaf 01/09/2010)	447
SZ 4 – Sociale uitkeringen als % van de armoederisicogrens (60% mediaan), 2008	447
G 1 – Percentage kinderen geboren in kansarme gezinnen volgens de kansarmoedecriteria van Kind en Gezin, Vlaams Gewest, per provincie, 1995-2009 (percentages)	448
G 2 – De aanwezigheid van de criteria voor kansarmoede binnen kansarme gezinnen met een geboorte, Kind en Gezin, Vlaanderen, 1995, 2000, 2005-2009 (absolute cijfers en percentages)	449

G 3 – Armoederisicopercentage bij kinderen (0-17 jaar) en verdeling kinderen in armoede naar gewest, huishoudtype, werkintensiteit en totaal, België, 2008	449
--	-----



## Gebruikte afkortingen

AAMB	Actief Arbeidsmarktbeleid
AC	Absoluut Cijfer
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (voorheen NIS)
AIS	Active Inclusion Strategy
ANA	Antwerps Netwerk Arbeidszorg
APW	Average Production Worker
Arvastat	Arbeidsmarkt Vraag en Aanbod Statistieken
ASO	Algemeen Secundair Onderwijs
ATD	Agir Tous pour la Dignité
BBP	Bruto binnenlands product
BE	België
BO	Buitengewoon Onderwijs
BS	Besluit
BSO	Beroepssecundair Onderwijs
BTOM	Bijzondere Tewerkstellingsondersteunende Maatregelen
BVR	Besluit van de Vlaamse Regering
C	cohorte
CAO	Collectieve Arbeidsovereenkomst
CAW	Centrum voor Algemeen Welzijnswerk
CEDEFOP	European Centre for the Development of Vocational Training
CREG	Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas
CSB	Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck
DBSO	Deeltijds Beroepssecundair Onderwijs
DI	Diversificatie Index
DMFA	Déclaration multifonctionelle
EAK	Enquête naar de Arbeidskrachten
EAPN	European Anti-Poverty Network
EC	Europese Commissie
ECHP	European Community Household Panel
EES	European Employment Strategy
EFS	Europees Sociaal Fonds
EITC	Earned Income Tax Credit
ERM	European Restructuring Monitor
ESF	Europees Sociaal Fonds
EU	Europese Unie
EULFS	European Union Labour Force Survey
EXP	Exponent
FOD	Federale Overheidsdienst
FPB	Federaal Planbureau
GA	Gespecialiseerde Arbeidsonderzoeksdienst
GGB	Gewaarborgde Gezinsbijslag

GGMMI	Gewaarborgd gemiddeld minimummaandinkomen
GIB	Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
GO	Gewoon Onderwijs
GOK	Gelijkeonderwijskansendecreet
GTB	Gespecialiseerde Trajectbepaling en –Begeleidingsdienst
HIVA	Onderzoeksinstituut voor Arbeid en Samenleving (K.U.Leuven)
HOBu	Hoger onderwijs buiten de universiteit
HOGent	Hogeschool Gent
HRM	Human resource management
Hiv	Human Immunodeficiency Virus
IBO	Individuele Beroepsopleiding
ICA	International Co-operative Alliance
IGO	Inkomensgarantie voor ouderen
ILO	International Labour Organisation
IPS	Individuele Plaatsing en Steun
ISCED	International Standard Classification of Education
ISCO	International Standard Classification of Occupations
IT	Integratietegemoetkoming
IVT	Inkomensvervangende tegemoetkoming
K.U.Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
KATHO	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen
KBN	Koepel van Buurt- en Nabijheidsdiensten
KBS	Koning Boudewijnstichting
KISS	Kandidaten Informatie en Selectie Systeem
KLDE	Koepel Lokale Diensteneconomie
KMO	Kleine of Middelgrote onderneming
KSO	Kunstsecundair Onderwijs
LAC	Lokale Adviescommissie
LED	Laagdrempelige Expertise- en Dienstverleningscentra
LFS	Labour Force Survey
LOA	Overgang van onderwijs naar arbeidsmarkt
M	Maanden
MA	Moeder
MISIM	Microsimulatiemodel (CSB)
MMPP	Medische, Mentale, Psychische of Psychiatrische problematiek
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
MVR	Maatschappelijke verantwoordelijkheid en rekenschap
N	Aantal
NAP	Nationaal Actieplan
NBB	Nationale Bank van België
NEC	Normaal Economisch Circuit
NWWZ	Niet-Werkende Werkzoekenden
OASeS	Centrum Ongelijkheid, Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (UA)
OB	Organisational Behavior
OCM	Open Coördinatiemethode
OCMW	Openbaar centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
ONET	Occupational Network
P	Probability
PAO	Permanent Armoede Overleg



PH	Personen met een Handicap
POD MI	Programmatorische Overheidsdienst Maatschappelijke Integratie
POP	Persoonlijk Ontwikkelingsplan
PPE	Prime Pour l' Emploi
Ppt	Procentpunt
PROGRESS	EU-programma voor werkgelegenheid en maatschappelijke solidariteit
PWA	Plaatselijk Werkgelegenheidsagentschap
Ref.	Referentiecategorie
RIC	Regionaal Incubatiecentrum
RII	Relative index of inequality
RIZIV	Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering
RKW	Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers
RMH	Recht op Maatschappelijke Hulp
RMI	Recht op Maatschappelijke Integratie
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RTI	Routine Taak Intensiteit
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorzieningen
RVP	Rijksdienst Voor Pensioenen
SBC	Beroepsscore
SeP	School en Politiek
SERV	Sociaal Economische Raad voor Vlaanderen
SES	Socio-economische Status
Sig.	Significantie
SILC	Statistics on Income and Living Conditions
SINE	Sociale Inschakelingsinitiatieven
SO	Secundair Onderwijs
SONAR	Studiegroep van Onderwijs naar Arbeidsmarkt
SPC	Social Protection Committee
SSL	Studie- en schoolloopbanen van leerlingen en studenten
STASIM	Statisch Standaardsimulatiemodel (CSB)
SVR	Studiedienst Vlaamse Regering
TEW	Toegepaste economische wetenschappen
TSO	Technisch Secundair Onderwijs
UA	Universiteit Antwerpen
UAMS	Universiteit Antwerpen Management School
UNIV	Universiteit
VA	Vader
VAPA	Vlaams Actieplan Armoedebestrijding
VAPH	Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling
VIA	Vlaanderen in Actie
VIP	Vlaamse Inschakelingspremie
VJVT	Volledig jaar voltijds
VK	Verenigd Koninkrijk
VMSW	Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen
VOP	Vlaamse Ondersteuningspremie
VOSEC	Vlaams Overleg Sociale Economie
VREG	Vlaamse reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt
VS	Verenigde Staten
VTE	Voltijds Equivalent

W <sup>2</sup>	Werk – Welzijn
WB	Werkbonus
WEP	Werkervaringsplan
WFTC	Working Family Tax Credit
WGO	Wereld Gezondheidsorganisatie
WIGW	Weduwen, Invaliden, Gepensioneerden en Wezen
WIP	Werkgelegenheids- en Investeringsplan
WIV	Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid
WSE	Werk en Sociale Economie
WTC	Working Tax Credit
ZIV	Ziekte- en Invaliditeitsverzekering

## Woord vooraf

Dit negentiende *Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting* is geschreven in een bijzonder jaar.

2010 is een jaar waarin de gevolgen van de economische crisis zich blijvend laten voelen. Zoals al in de voorbije editie van het Jaarboek aangehaald, is de impact hiervan op armoede en op armoedebestrijding niet te onderschatten. Steeds meer wordt dit ook in cijfers duidelijk. De economische crisis legt de focus van het beleid opnieuw op werk. Het behouden van bestaande tewerkstelling en creëren van nieuwe arbeidsplaatsen, moet in dit verhaal de crisis stoppen en ook de gevolgen aanpakken. Het themadeel rond werk in dit Jaarboek is dan ook bijzonder actueel. In deze focus op economische groei, werk en activering schuilt echter een gevaar, zeker op het vlak van armoedebestrijding, want we weten dat de afstand tot de arbeidsmarkt voor de kwetsbaarsten ook vóór de crisis al erg groot was. Het hebben van een betaalde job volstond ook toen al niet om uit de armoede te blijven of te geraken. Een kwaliteitsvolle job is werk met gunstige arbeidsvoorwaarden dat perspectieven biedt en toelaat om de levensomstandigheden te verbeteren. De kwaliteit van de arbeid verwijst naar de arbeidsvoorwaarden. Het bevorderen van gunstige arbeidsvoorwaarden is hierbij essentieel, aangezien een job slechts toelaat om duurzaam uit armoede te ontsnappen, indien het om een kwaliteitsvolle job gaat. De tendens naar een tweedeling in het economische wezen, namelijk de sociale en de reguliere economie, wordt sterker. We moeten opletten dat deze trend zich niet verder zet naar een tweedeling in onze maatschappij, tussen de high-skilled populatie en de populatie die de huidige snelheid van de samenleving niet kan volgen. Dat armoede veel meer is dan een tewerkstellingsprobleem wordt ook in deze editie van het Jaarboek opnieuw duidelijk, wanneer de auteurs ook de uitsluiting op andere levensdomeinen belichten.

2010 is ook het Europees Jaar van de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting, dat in de tweede helft van het jaar samenvalt met het Belgisch Voorzitterschap van de Europese Unie. Het is ook het jaar waarin de Europese Commissie haar nieuwe EU 2020-strategie voorstelde. Deze strategie is een belangrijke vooruit-

gang voor een sociaal Europa, want voor het eerst is hierin een doelstelling over armoedebestrijding opgenomen. Men wil 20 miljoen Europeanen uit de armoede halen tegen 2020. Vooralsnog is echter niet duidelijk hoe elke lidstaat zal bijdragen tot dit doel. We willen er vanuit Vlaanderen op blijven toezien dat er concrete afspraken gemaakt worden om deze doelstelling te bereiken. Het Europees Jaar moet immers meer zijn dan enkel een jaar van conferenties, seminaries en vergaderingen. Het moet ook een jaar zijn van echte verandering. We willen hier vanuit Vlaanderen het voortouw in nemen en houden vast aan de doelstelling die we in het kader van Vlaanderen in Actie vooropstelden: tegen 2020 moet in Vlaanderen elk gezin, ongeacht de samenstelling, minstens een inkomen hebben dat de Europese armoederisicodrempel bereikt. We leggen hierbij ook een specifieke focus op kinderarmoede, die moet gehalveerd worden, om zo mee de armoedespiraal te doorbreken.

2010 is tenslotte ook het jaar waarin een nieuw Vlaams Actieplan Armoedebestrijding werd goedgekeurd. In dit actieplan heeft de Vlaamse Regering 194 doelstellingen goedgekeurd, die ze tijdens deze legislatuur wil realiseren. Uiteraard doelstellingen over werk, waarbij aandacht is voor werk op maat van mensen in armoede. Maar ook doelstellingen over de andere sociale grondrechten: participatie, maatschappelijke dienstverlening, inkomen en schulden, gezin, onderwijs, huisvesting en energie, vrijetijdsbesteding en gezondheid. Daarnaast willen we ook de instrumenten waarover we als Vlaamse overheid beschikken, optimaliseren en alle nodige actoren betrekken bij het beleid. Door dit nieuwe Actieplan willen we armoede in Vlaanderen op een integrale en gecoördineerde manier bestrijden.

Tot slot, dit Jaarboek is een referentiewerk binnen de armoedebestrijding. Met de publicatie van deze 19de editie, begint voor de auteurs het werk aan het 20ste Jaarboek, een jubileumeditie. Ik zal in overleg met hen bekijken hoe dit Jaarboek het armoedebestrijdingsbeleid kan blijven onderbouwen. Ik wens hen alvast veel succes om er een speciale editie van te maken. Ik wens u, door het lezen van dit exemplaar, veel inspiratie om ook in uw omgeving een steentje te verleggen.

Ingrid LIETEN

Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Innovatie, Overheidsinvesteringen, Media en Armoedebestrijding

## Dankwoord

Het Jaarboek is altijd een werk van velen. Het is dan ook gepast deze negentiende editie van het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting te openen met een uitdrukkelijke dank aan iedereen die deze editie hielp realiseren.

In de eerste plaats willen we de persoon bedanken die deze editie financieel mogelijk maakte: de viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Innovatie, Overheidsinvesteringen, Media en Armoedebestrijding, Ingrid Lieten.

Ook dit jaar konden we rekenen op heel wat private en publieke diensten om de informatie te verzamelen die nodig is voor een Jaarboek. Daarnaast zijn we vele collega's dankbaar voor hun kritische opmerkingen en aanvullingen, onontbeerlijk om tot een kwaliteitsvol resultaat te komen. We denken daarbij aan: Sarah Carpentier (CSB), Luc Coppens (FOD Binnenlandse Zaken), Annelies Debels (KUL), Pascal De Decker (HoGent), Stefaan Demarest (WIV), Katleen De Rick (HIVA), Eva Franck & Ellen Huyge (SeP), Johan Geets (Steunpunt Gelijkekansenbeleid), Katelijne Janssens (Administratie Onderwijs), Fons Leroy (VDAB), Koen Mendock (Steunpunt Algemeen Welzijnswerk), Erik Samoy (wse), Frederic Taveirne (Rijksdienst voor Kinderbijslag), Peter Van der Hallen (ACV) en Elke Vandermeerschen (Vlaams Netwerk).

Niet in het minst willen we onze gastauteurs bedanken. Het Jaarboek kent enkel zijn kwalitatief resultaat doordat zij, ondanks de strikte deadlines en hoge eisen, er alles aan hebben gedaan om van dit Jaarboek een succes te maken.

Martine Vandervelden, zorgde er opnieuw voor dat de tekstcorrecties op tijd werden doorgevoerd. Lis Geelissen, keek met een kritisch oog naar de gehanteerde Nederlandse taal; bedankt.

Ten slotte danken we uitgever Bart De Prins en zijn collega's bij Acco. Ook voor de 19de editie kunnen we gerust zijn dat het boek tijdig en verzorgd wordt opgeleverd.

JAN VRANKEN  
SEPPE DE BLUST  
DANIELLE DIERCKX  
AN VAN HAARLEM

Oktober 2010



# Inleiding

*Jan Vranken*

Het wordt moeilijk om platgetreden paden te verlaten wanneer het gaat over de relatie tussen armoede en arbeid. De ene kant van de weg wordt afgebakend door de geruststellende vaststelling dat arbeid nog altijd de beste remedie is tegen armoede, terwijl de andere kant afgezoomd wordt door de minder geruststellende ontdekking dat arbeid geen mirakeloplossing is en dit om drie redenen. De eerste is, dat arbeid zo slecht betaald kan zijn dat je zelfs met een voltijdse job de eindjes van je huishouding niet altijd aan elkaar kan knopen. De tweede is dat de kwaliteit van de jobs die een grote en misschien wel groeiende groep van mensen moet opnemen, niet voldoende duurzaam is om daarmee te overleven in een steeds flexibelere arbeidsmarkt; ze kunnen niet voldoende arbeidskapitaal accumuleren om hun positie te behouden, laat staan te verbeteren. Daarmee gaan ontwikkelingen gepaard in de richting van een polarisering van de arbeidsmarkt. De positieve pool daarvan is de toename van hooggekwalificeerde jobs; de negatieve dat de gevraagde competenties zo hoog liggen dat velen daarvan worden uitgesloten, zelfs met een opleidingsniveau dat hen een generatie vroeger nog tegen alle dreigingen had beschut. Een laatste reden is dat arbeid sowieso slechts voor een beperkte groep van mensen in armoede een uitweg biedt; niet voor de ouderen of de kinderen, niet voor de zieken en de personen met een handicap. Daar staat dan wel tegenover dat arbeid ook voor hen indirecte positieve effecten heeft op armoede. Een stevigere arbeidsloopbaan zorgt voor een beter pensioen; ouders met een stabiele en behoorlijk betaalde job kunnen hun kinderen een betere omgeving bezorgen om in op te groeien; een minder op winst gericht productieproces kan er misschien toe bijdragen dat uitstoting door (fysieke en psychische) aandoeningen en ongevallen wordt terugschroefd.

Maar ook dat laatste spoor is niet zo eenduidig als het lijkt, want heel wat alleenstaande ouders – en dan gaat het vooral over alleenstaande moeders – moeten de verscheurende keuze maken tussen hun taak als opvoed(st)ers en behoed(st)ers van de toekomst van hun kinderen en hun taak als kostwinnaar en rolmodel voor de kinderen. Werken is nog altijd synoniem met deugdelijkheid en deugzaamheid in onze samenleving.

Daarmee komen we bij de plaats van arbeid in deze samenleving: wat valt daarover te vertellen dat betekenisvol is voor het thema van dit Jaarboek? Verschillende en elkaar soms tegensprekende paradigma's over de impact van arbeid op armoede doen de ronde. Polariseert de arbeidsmarkt, zoals dat door de protagonisten van de 'nieuwe sociale kwestie' wordt verondersteld? Is die polarisering een recent fenomeen of heeft de onderkant van de arbeidsmarkt al langer in een kwalitatief verschillend statuut gewerkt, zoals dat vele jaren geleden al door de theorie van de duale arbeidsmarkt werd gesuggereerd? Is die arbeidsmarkt zelf een onderdeel van een maatschappelijke tweedeling, waarbij het onderscheid tussen wie over een productiefactor beschikt en wie op dat vlak bezitloos is, zich voegt bij Marx' oppositie inzake bezit en bezitsloosheid van productiemiddelen (Vranken, 1971, 1977)? Een tweedeling die ook verschijnt op andere maatschappelijke terreinen, zoals inzake consumptie, woonomstandigheden, leerkansen, gezondheid(szorg). Hebben de bezitslozen niet altijd al in een risicomaatschappij geleefd, voorheen industrieel en vandaag globaal van aard? Voorheen werden ze bedreigd door arbeidsongevallen, beroepsziektes en slechte woonomstandigheden; vandaag zijn die risico's gebleven en komen er een aantal nieuwe bij. Er is de technologisering en informatisering van het productieproces en van het dagelijkse leven, de verhuus van mindergeschoolde jobs naar andere landen en continenten en de verslechtering van de ecologische leefomgeving. Is er na jaren van decommodificatie geen proces van recommodificatie gestart, waarbij de kloof groeit tussen 'zij die bijdragen/betalen' en 'zij die ontvangen/profiteren', waarbij althans die kloof zichtbaarder is geworden toen de 'sluier der onwetendheid' werd opgeheven (Rosanvallon)?

Wat met de gevolgen van de economische crisis, die we in het vorige Jaarboek trachtten te inventariseren? Is deze crisis 'gewoon maar' de uitdrukking van structurele veranderingen of om Marx nog eens te citeren: is het niet zo dat met de 'verandering van de economische basis zich de gehele kolossale bovenbouw langzamer of sneller omwentelt'? Zelfs erg voorzichtige aanhangers van de dominante neoklassieke school in de economie wagen zich, in wat voor hen voorheen een ideologisch mijnenveld van veronderstellingen was, op zoek naar verklaringen. Dat de Francqui-prijs dit jaar toegekend werd aan François Maniquet (CORE, UCL) is tekenend voor het zoeken van verklaringen en oplossingen bij een meer institutionele benadering van de economie. Zijn uitgangspunt is dat de economie enkel rechtvaardig is als zij de middelen gelijk verdeelt onder de burgers; zodanig dat zij, in hun ogen, een 'geslaagd leven' kunnen leiden. Om dit te bereiken moet de overheid ingrijpen door ongelijkheden die het gevolg zijn van persoonlijke kenmerken, zoals familiale achtergrond en talenten, te compenseren via externe middelen, zoals monetaire overdrachten en de financiering van scholing en van gezondheidszorg. Cruciale factor in zijn raamwerk is de mate van 'ongelijkheids-afkerigheid' en hoe die te bepalen. Bij afwezigheid van dit principe kijkt men enkel naar de omvang van de te verdelen taart en wordt dus gestreefd naar het maximaliseren van het nationale product. Bij toenemende afkerigheid voor ongelijkheid daarentegen is men bereid om de groei van de taart op te geven als dit



ten goede komt aan de minderbegoeden. Maniquet vindt de radicaal-egalitaire aanpak (Kolm en Rawls) het enige valabel alternatief: alleen een oneindige ongelijkheidsafkerigheid is ethisch aanvaardbaar als men gelijkheid van middelen nastreeft en hierbij rekening houdt met de subjectieve oordelen die de mensen uitdrukken in de keuzes die ze maken. Zijn inzicht vormt een uitnodiging om de idee van rijkdombestrijding, die ervoor zorgde dat ooit een editie van het Jaarboek de irritatie van een financieel-economisch weekblad opwekte, terug op te nemen en te verdiepen.

Vanuit dit perspectief is de sociale economie deel van de oplossing en niet van het probleem, zoals sommige beleidsvoerders het zouden willen. Er gaan stemmen op om komaf te maken met de idee dat de sociale economie een aparte sector vormt – de meest toekomstgerichte, het best inspeland op de nieuwe noden en recente ontwikkelingen – en maar moet worden ingevoegd in het ‘normale economische circuit’; vooral dan als specifieke aanpak van wie het moeilijk heeft om op eigen kracht die reguliere bedrijven binnen te dringen en daar te overleven. Dat zou mooi zijn, als de invoeging van deze nieuwe benadering van het arbeidsgebeuren de reguliere economische sector zou ‘besmetten’. Tussen droom en daad staan evenwel veel hinderpalen, alle gekenmerkt door het gevaar dat elke inclusie van een nieuwe logica door de dominante logica wordt bedreigd en dat ze haar eigenheid kwijtraakt. Het extreem liberale raamwerk van de EU-regelgeving duwt niet enkel de gedachten, maar ook de werkelijkheid verder weg van elk soort van solidaire economie, of die nu sociaal of coöperatief heet.

Een peerreview op het gebied van sociale bescherming en sociale inclusie uit 2008 besloot over de situatie in België dat ‘de sociale economie de sociale uitsluiting van mensen die ver van de arbeidsmarkt afstaan, kan bestrijden. Toch moet men ook oog hebben voor de andere maatschappelijke functies van de sociale economie, met name het genereren van sociaal kapitaal, de versterking van de sociale samenhang en het waarborgen van een bloeiend maatschappelijk middenveld. Veel voorstanders waarderen bovendien het feit dat de sociale economie een type economie creëert dat niet alleen gebaseerd is op democratische waarden, maar tevens de gemeenschap op de eerste plaats zet en duurzame ontwikkeling ondersteunt.’ (Spear, 2008: 43).

## De definitie van armoede

In onze analyses van armoede en sociale uitsluiting vermelden we dat armoede plaatsvindt op verschillende domeinen tegelijk en in verbondenheid met elkaar en daar neemt arbeid een centrale plaats in, ook al wordt die niet altijd uitgesproken.

*Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Deze kloof kunnen ze niet op eigen kracht overbruggen.*

Belangrijk is dat deze definitie thuishoort in een theoretisch raamwerk, waarvan ondertussen deel uitmaken: de identificatie van vier dimensies van de armoede (zie het ‘vierdimensionele model’ van armoede uit het Jaarboek 2005), de zes perspectieven op armoede (voor het eerst alle zes in het Jaarboek 2004) en, natuurlijk, de situering van armoede in een generiek schema van ‘verschillende soorten van verschillen’.

De tijdsdimensie verwijst in de eerste plaats naar het dynamische karakter en de reproductie van de armoede: intergenerationele bestending, sociale overerving, in- en uitstroom; in ruimer perspectief natuurlijk naar de historische bepaaldheid van toestanden en percepties van armoede. De tweede dimensie – de hoogte – verbinden we met de omvang van de armoede. Hoeveel mensen zitten in armoede en andere vormen van uitsluiting? De derde dimensie – de breedte – reserveren we voor het multiaspectuele (of veelvoudig) karakter van de armoede: op hoeveel verschillende gebieden (aspecten, vlakken, domeinen, terreinen) vinden we uitsluiting, deprivaties of ongelijkheden? Daarbij maakt juist de cumulatie en verwevenheid van die ongelijkheden en uitsluitingen de eigenheid van armoede uit.

De diepte vormt de vierde dimensie. Kwantitatief gaat het over de armoedekloof; het bedrag dat – of ruimer, de maatschappelijke inspanning die – nodig is om de kloof met de rest van de samenleving te overbruggen. Dat mensen in armoede dat niet op eigen kracht kunnen, staat hier centraal. Ze hebben daartoe hulp nodig: van de overheid, van de welzijnssector en van het middenveld. De meer emancipatorische weg is die van de zelforganisatie, de meest structurele is die waarbij de samenleving zo geordend wordt dat de kloven verdwijnen of zo klein worden dat je er op eigen kracht overheen kan geraken.

De indruk kan worden gewekt dat iedereen het eens is over definitie en oorzaken van armoede. Neen dus. We hebben zes grote benaderingen van armoede en andere vormen van sociale uitsluiting geïdentificeerd. Onze typologie steunt op twee criteria. Het eerste geeft een antwoord op de vraag: op welk niveau wordt de oorzaak van de armoede gezocht (micro, meso of macro)? Het tweede, op die of de oorzaak intern is aan dat niveau (‘schuld’) of extern (‘ongeval’). De zes perspectieven die daaruit voortvloeien zijn: het individuele schuldmodel, het individuele ongevalmodel, het institutionele ongevalmodel en het institutionele schuldmodel, het maatschappelijke ongevalmodel (of conjuncturele model) en het maatschappelijke schuldmodel (of structurele model). Voor meer details verwijzen we naar de hogergeciteerde jaargangen van het Jaarboek of naar onze (vernieuwde) website [www.oases.be](http://www.oases.be).

De onderstroom van onze bijdragen in dit Jaarboek is dus structureel van aard. Zal zo’n invalshoek tot ontmoediging leiden? Er is geen reden tot ongerustheid. Natuurlijk moeten samenlevingsstructuren grondig veranderen om armoede ten gronde te bestrijden, maar zoiets is onmogelijk van de ene dag op de andere en evenmin op alle domeinen tegelijk. De geschiedenis heeft ons dat geleerd en het zijn wijze lessen. We moeten de blik gericht houden op het verre doel van onze reis, maar om dat doel te bereiken, moet een hele weg worden afgelegd en die bestaat uit vele kleine, enkele minder kleine en af en toe grotere stappen op velerlei gebieden.

## Actieve inclusie

Nadat jarenlang een vrij beperkte interpretatie van activering het forum van het EU-beleid en dat van haar lidstaten domineerde – activering naar de reguliere arbeidsmarkt toe – ziet het er nu naar uit dat daarin verandering komt; stilaan, weliswaar, maar toch. Dat komt door een aanbeveling van de Europese Commissie die we al verschillende keren ter sprake brachten: die over actieve insluiting van 3 oktober 2008, ondersteund door de Raad in haar besluiten van 17.12.2008 en nogmaals bevestigd door een resolutie van het Europese Parlement in een resolutie van 06.09.2009. Het lijkt ons dat deze tekst bijzondere aandacht verdient omdat ze een stevig, doelmatig en wenselijk fundament vormt voor coherent EU-beleid.

De drie lijnen die erin worden uitgezet bestrijken vrijwel het hele veld van armoede en sociale uitsluiting. Er wordt tegelijkertijd gepleit voor voldoende inkomenssteun, inclusieve arbeidsmarkten en toegang tot kwaliteitsvolle dienstverlening. Eén, de lidstaten moeten het recht van individuen op voldoende middelen en sociale bijstand erkennen en toepassen als onderdeel van hun consistente en alomvattende inspanningen om sociale uitsluiting te bestrijden. Twee, de lidstaten moeten wie kan werken, (opnieuw) aan werk helpen dat best past bij hun arbeidsmogelijkheden of helpen om dat werk te houden. Drie, de lidstaten moeten ervoor zorgen dat gepaste sociale steun verleend wordt aan wie dat nodig heeft, om zo hun sociale en economische insluiting te bevorderen.

Daarenboven wordt duidelijk gemaakt dat deze drie lijnen niet los van elkaar staan, maar in een strategie moeten worden gecombineerd en dat de uitvoering ervan op een geïntegreerde manier moet gebeuren. Daarmee wordt de eerste dimensie van wat we een governancemodel van armoede en sociale uitsluiting kunnen noemen, op papier gezet: tegelijk en in samenhang op verschillende domeinen werken. Meer nog, ook de twee andere dimensies van zo'n model worden uitdrukkelijk vermeld: dat de verschillende betrokken besluitvormingsniveaus – lokaal, regionaal, nationaal en Europees – moeten samenwerken (de 'multilevel-governance dimensie) en dat alle relevante actoren moeten worden betrokken bij de ontwikkeling, uitvoering en evaluatie van de strategie (de actordimensie).

Er staan overigens nog enkele mooie dingen in deze aanbeveling, zowel van eerder inhoudelijke aard als van meer formele aard. Tot de eerste soort behoort dat het inclusiebeleid moet bijdragen tot het voorkomen van de intergenerationale overdracht van armoede. Tot de tweede soort, dat informatie over rechten en maatregelen wijd verspreid moet worden, dat administratieve procedures moeten worden vereenvoudigd en ook dat de toegang tot beroepsprocedures moet worden vergemakkelijkt.

Wordt hiermee tekort gedaan aan de belangrijke rol die arbeid – zelfs verengd tot 'participatie aan de arbeidsmarkt' – speelt in de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting? Neen. Het is overduidelijk dat een duurzame en kwaliteitsvolle job nog altijd het beste wapen is om mensen uit de armoede te helpen en te houden, maar dat dit wapen erg bot is, wanneer ermee in het luchtledige wordt rondgezwaid. Er bestaat nog altijd geen betere formulering van het belang van

arbeid als de latente functies die Marie Jahoda (1907-2001) in 1979 formuleerde; het is nuttig om ze regelmatig te berde te brengen. De manifeste functie is natuurlijk typisch voor betaalde arbeid; latente functies van arbeid zijn eigen aan vele soorten van arbeid, ook van *niet-betaalde* arbeid, of zouden dat kunnen zijn.

Arbeid structureert de tijd van individuen en is een belangrijke bron van sociale contacten en ervaringen. Arbeid verbindt een individu met doeleinden die zijn of haar persoonlijke voorkeuren overstijgen. Arbeid levert status en identiteit en draagt zo bij tot iemands positie in de samenleving. Arbeid dwingt tot activiteit en biedt kansen om handelingen te stellen met zichtbare consequenties en om competenties en vaardigheden te ontwikkelen en uit te drukken.

Bij deze latente functies gaat het dan nog enkel om de zin van (betaalde of niet-betaalde) arbeid *voor het individu*. De impact van arbeid op de kleinere en grotere samenlevingsverbanden zijn mogelijk nog belangrijker. Mensen bevinden zich, via hun arbeid, niet uitsluitend meer in de positie van ‘ontvanger’, maar kunnen ook iets in ruil geven. Dat bevordert de solidariteit tussen de leden van die samenlevingsverbanden. Tegelijk wordt de sociale cohesie van groepen, collectiviteiten en samenlevingen versterkt.

Dit alles en de relevantie ervan voor het begrijpen van de effecten van armoede en sociale uitsluiting moet vooral, maar niet uitsluitend, blijken uit de bijdragen in het themadeel van dit Jaarboek, dat over de relaties tussen armoede en arbeid gaat.

## Armoede is multiaspectueel...

We brachten enkele van de bijdragen al ter sprake, maar we besluiten naar goede gewoonte dit inleidende hoofdstuk met een systematisch overzicht – zodat alle auteurs krijgen wat hen toekomt.

Ook in dit 19de Jaarboek overlopen we in het eerste deel het recente feitenmateriaal over armoede en sociale uitsluiting en wat er aan beleid is gebeurd in Vlaanderen. (We verzekeren de lezers dat onze betrokkenheid bij de voorbereiding en de opvolging van het Vlaamse Actieplan Armoede generlei invloed zal hebben op onze beoordeling daarvan).

Zowel ontwikkelingen in de feiten als in het beleid – dat natuurlijk zelf ook deel uitmaakt van die feiten, althans wanneer het (zoete of wrange) vruchten afwerpt – worden natuurlijk in belangrijke mate bepaald door de economische crisis en de werkgelegenheids crisis. Over hoe zwaar deze crisis zal wegen en welke richting zij zal nemen, zijn zelfs de economische voorspellers het oneens; dat we ons moeten beperken tot onderbouwde gissingen over de impact ervan op armoede en sociale uitsluiting, wordt ons dus wel vergeven. Tot nog toe sluiten de werkelijke ontwikkelingen goed aan bij onze vermoedens.

In een uitvoerig hoofdstuk neemt An Van Haarlem de vele dimensies van het beleid inzake armoede en sociale uitsluiting onder de loep, geen gemakkelijke op-

dracht wanneer het gaat over een jaar waarin verschillende markante evenementen inzake armoede en sociale uitsluiting samenvallen: het Europese Jaar ter Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting, het Belgisch voorzitterschap van de Europese Unie met een aantal duidelijke prioriteiten rond armoede, het lanceren van het Vlaams Actieplan Armoedebestrijding. Deze evenementen en vele andere worden systematisch beschreven en besproken. We overlopen eerst de structuur van het hoofdstuk en brengen, als smaakmaker, enkele vaststellingen.

Het Vlaams Regeerakkoord schuift de bestrijding van armoede naar voor als een topprioriteit, waarvoor voor het eerst een coördinerend minister werd aangeduid. Omdat deze minister tevens viceminister-president is en geen andere bevoegdheden heeft die traditioneel met armoede worden verbonden, zet men meteen een stap naar het losser maken van de sterke band tussen armoede en welzijn die in de loop der jaren is gegroeid. Het appel aan de verantwoordelijkheid van de andere ministers en hun bevoegdheidsdomeinen wordt daardoor dringender en misschien ook dwingender.

Wat met het Pact van Vilvoorde, dat in 2001 beloofde om tegen 2010 van Vlaanderen een sterk presterende regio te maken? Is dat dezelfde weg opgegaan als het Verdrag van Lissabon? Niet als het inkomensarmoede betreft; daar heeft Vlaanderen zijn doelstelling gehaald, in casu om in de top vijf van Europa te staan. Evenwel blijft vooral voor de ouderen, maar ook voor andere kwetsbare groepen zoals de eenoudergezinnen en de werkloze huishoudens met kinderen, het armoederisico ver boven de doelstelling liggen. Bovendien blijken twee van de drie indicatoren (nog) niet te monitoren, wat een opvolging van de armoedebestrijding erg bemoeilijkt. Wordt het beter met de doelstellingen die in het Pact 2020 werden gelanceerd, in het kader van het toekomstproject ‘Vlaanderen in Actie’? Althans voor de doelstelling rond armoedebestrijding is men grondiger te werk gegaan, vergeleken met het Pact van Vilvoorde.

Het Vlaams Actieplan Armoede, gebaseerd op het Horizontaal en Verticaal Permanent Armoede Overleg (PAO) lijkt betere voorwaarden te bieden voor realisatie dan zijn voorlopers. Men houdt rekening met kritieken op het vorige actieplan; zo wil men met behulp van een indicatorenset het actieplan meetbaar evalueren. Door de armoedetoets wil men ervoor zorgen dat nieuwe beleidsmaatregelen eerst getoetst worden aan hun mogelijke effecten voor mensen in armoede. Ook dat armoedebestrijding in elk beleidsdomein moet opgenomen worden, is een positieve zaak, evenals de vertaling van de algemene doelstellingen in te ondernemen acties.

De snel openvolgende federale regeringen en de langdurige periodes waarin enkel lopende zaken konden worden afgehandeld, zijn allerminst een zegen voor het sociaal en armoedebeleid in tijden van crisis; zeker niet wanneer dan nog het voorzitterschap van de Europese Unie moet worden opgenomen – in het Europees Jaar ter Bestrijding van Armoede en Sociale Uitsluiting. Ingrijpende maatregelen die de gevolgen van de crisis op de armoede moeten tegengaan, werden vooralsnog niet genomen. De bespreking van het federale niveau werd dan ook beperkt tot het recentste tweejaarlijks verslag van het Steunpunt tot bestrijding van de

armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting en de Algemene Beleidsnota van de staatssecretaris voor Maatschappelijke Integratie en Armoedebestrijding. Wat er van deze laatste voornemens ondertussen werd verwezenlijkt, wordt uit de doeken gedaan.<sup>1</sup>

In zekere zin is het Europese voorzitterschap een godsgeschenk, omdat daar initiatieven kunnen worden genomen die de stilstand op het federale vlak kunnen verdoezelen, misschien zelfs compenseren. Men streeft een transversaal beleid na, zodat de armoedebestrijding doorsijpelt in alle beleidsdomeinen. Drie prioriteiten werden vooropgesteld inzake armoede en sociale uitsluiting: kinderarmoede, activering en dakloosheid. Meer algemeen wilde men een stevige brug slaan tussen het economische beleid, de werkgelegenheidsstrategie en de armoedebestrijding.

Europees is de belangrijkste vaststelling dat de Lissabonstrategie niet heeft gewerkt, althans niet op de domeinen waarover dit Jaarboek gaat. De twee economische crisissen (in 2001 en 2008) en de sociodemografische tendensen (de toenemende immigratie en de fragmentatie van gezinnen) kon men niet (helemaal) voorzien, maar de andere oorzaken die armoede en sociale ongelijkheid in de hand werken, zijn al langer bekend; zoals de logica van de vrije markt waarop het Europese beleid gebaseerd is.

Het falen van de Lissabonstrategie en de nieuwe uitdagingen waarmee de EU wordt geconfronteerd – het bekampen van de gevolgen en liefst ook de oorzaken van de financiële crisis, de vergrijzing en de begrotingsproblemen van verschillende lidstaten – hebben geleid tot een nieuwe strategie: Europa 2020. Die stelt drie prioriteiten voorop: groei, groei en groei, telkens wel vergezeld van een ander adjectief: slim, duurzaam en inclusief. Veel belooft dit niet voor wie in armoede en andere vormen van sociale uitsluiting moet opgroeien, want zij worden meestal geslachtofferd op het altaar van de groei. Toch weerhoudt de EU als doelstelling dat het aantal mensen voor wie armoede dreigt, in 2020 met 20 miljoen moet zijn gedaald, wat gelijk is met een vierde van het huidige aantal. Van de onzinnige ‘totale uitroeiing van armoede tegen 2010’ van de Lissabonstrategie is in elk geval geen sprake meer, maar evenmin van een multidimensionele en coherente armoedestrategie; ook al is er voor de bestrijding van de armoede en sociale uitsluiting het ‘Flagship’ (‘Vlaggenschip’) ‘Europees platform tegen armoede’ ontwikkeld. Dat het concept ‘actieve inclusie’, ontwikkeld in aanbeveling 2008/867/EC van de Europese Commissie van 3 oktober 2008 over de actieve insluiting van mensen uitgesloten van de arbeidsmarkt en geratificeerd door het Europese Parlement op 6 mei 2009, wordt doodgezwegen, is een – hopelijk niet bewust – gemiste kans. Deze aanbeveling steunde niet alleen op de drie pijlers voor elke doelmatige armoedebestrijding, maar wist ze ook uitstekend op elkaar aan te sluiten: de invoering van een gewaarborgd minimuminkomen in alle landen, de maximale inschakeling op de arbeidsmarkt en de effectieve toegang tot allerlei diensten.

Geert Campaert stelt vast dat de cijfers over inkomensarmoede voor Vlaanderen al enkele jaren stabiel blijven, maar het aantal mensen dat aangeeft van de eindjes moeilijk aan elkaar te kunnen knopen, stijgt duidelijk. De economische crisis en gemakkelijke kredietverlening zorgen ervoor dat meer en meer mensen

schulden oplopen of ophopen. Omdat mensen in armoede door allerlei drempels vaak niet alle uitkeringen en voordelen ontvangen waarop ze recht hebben, zet het beleid al enkele jaren in op de automatische toekenning van deze rechten; tot vandaag heeft dat nog niet tot veel concrete realisaties geleid. De vroegtijdige val van de federale regering en de lange formatieperiode, maken dat er het afgelopen jaar op dat niveau weinig beleid is gevoerd. De Vlaamse regering wil de komende jaren haar sociaal beleid verder uitbouwen, de plannen zijn er al, de concrete uitwerking is voor de volgende jaren.

Seppe De Blust verzorgde de hoofdstukken over onderwijs en wonen. Inzake onderwijs blijven we vaststellen dat het Vlaamse onderwijs gekenmerkt wordt door een Clijsteriaanse grand écart: het is tegelijk een van de beste ter wereld en een van de meest ongelijke; dat terwijl het belang van goed onderwijs in een doelmatige armoedebestrijding nauwelijks kan worden overschat. De schoolloopbaan bepaalt niet enkel in hoge mate de arbeidsmarktkansen, ze zorgt ook voor een aanloop tot maatschappelijke integratie en voor persoonlijke en collectieve emancipatie. Daarom mogen bestaande ongelijkheidsmechanismen door het onderwijs niet verder geïnstitutionaliseerd geraken. Eerst beschrijft hij de effecten van het onderwijs op sociale ongelijkheid doorheen de schoolloopbaan. Vervolgens gaat hij in op de hiermee verbonden beleidsinitiatieven. Hij besluit met enkele uitdagingen voor beleid en onderzoek rond onderwijs en sociale ongelijkheid in Vlaanderen.

Ook het hoofdstuk over wonen opent De Blust met een klassieke vaststelling. De Vlaamse woonmarkt kent een toenemende discrepantie tussen de eigendomsmarkt en huurmarkt, waardoor sociaaleconomisch zwakke gezinnen voornamelijk op de private huurmarkt terecht komen en dat is het zwakkere marktsegment. Ze worden geconfronteerd met serieuze problemen qua woonkwaliteit en betaalbaarheid. De vraag is dan: hoe komt het dat het recht op wonen nog niet voor iedereen is gegarandeerd? Eerst worden de beleidslijnen van de laatste zes jaar geschetst aan de hand van de jaarlijks vastgelegde algemene uitgavenbegroting. Vervolgens belicht hij de structurele ongelijkheid op de Vlaamse woningmarkt. In een derde sectie vertaalt De Blust per type woonsector de geselecteerde uitdagingen naar recente beleidsinitiatieven en onderzoek.

Een eerste uitdaging voor de toekomst vertrekt van het recente inzicht dat ook de ruimtelijke ordening (onbedoeld) kan leiden tot meer ongelijkheid, zoals door een intergenerationele vermogenstransfer van jongeren naar personen van middelbare leeftijd en ouderen. Ook de veranderende bevolkingssamenstelling heeft belangrijke impact op de woningmarkt en noodzaakt het organiseren van nieuwe leefvormen. Of de verschillen tussen leven in de stad of op het platteland ook een geografische differentiatie van leefvormen en de woningmarkt noodzakelijk maken, is een volgende uitdaging. Het laatste aandachtspunt betreft het recent urgentere probleem van dak- en thuisloosheid. Deze extreme inbreuk op het recht op wonen valt niet langer te herleiden tot een randfenomeen van onze samenleving.

Voor een van de hoofdstukken uit het algemene deel leverden Van Oyen & Demarest, van het Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid ons gegevens aan

uit de recentste gezondheidsenquête en Seppe De Blust en An Van Haarlem verwerkten die in een eerste analyse. Ondanks deze bijgewerkte gegevens over het verband tussen gezondheid en armoede blijven de conclusies helaas dezelfde als jaren geleden. Ook voor wat betreft sociale ongelijkheid inzake financiële toegankelijkheid van de gezondheidszorg, de sociale gezondheid en de omgevingsfactoren kunnen we duidelijk vaststellen dat mensen in lagere socio-economische groepen, kwetsbaarder zijn dan mensen met hogere socio-economische status: mensen met een lagere opleiding moeten meer medische consumptie uitstellen wegens geldgebrek, zijn minder tevreden over hun sociale netwerk en ondervinden veel meer hinder in hun woonomgeving. We kunnen dus aannemen dat er een verschil is in leef-, woon- en werkomgeving tussen mensen met een verschillende socio-economische status.

### ... maar wortelt in het arbeidsproces

Aan werk werd in het algemene deel geen aandacht besteed, om de eenvoudige reden dat het themadeel er helemaal aan is gewijd. Daar treffen we volgende specifieke topics aan.

Wim Herremans, Wouter Vanderbiesen & Michelle Sourbron gaan na waar we op dit moment staan in de arbeidsmarktcrisis en welke groepen het hardst getroffen werden door (de dreiging van) jobverlies. Vandaag lijkt het dieptepunt van de crisis achter de rug en zijn we aanbeland bij een aarzelend economisch herstel. Niettemin zal de impact van de crisis op de Vlaamse arbeidsmarkt nog een tijd blijven aanslepen. De arbeidsmarkt reageert immers steeds met enige vertraging op een conjunctuuromslag.

Eerst staan de auteurs stil bij de economische groeicijfers die de aanzet en het verloop van de recessie duiden. Terugkijkend naar het begin van de crisis stellen ze vast dat de trendreeksen voor de verschillende conjunctuurindicatoren vanaf de tweede helft van 2008 steil bergaf gingen en in de loop van 2009 hun dieptepunt bereikten. Sinds begin dit jaar – voor de uitzendarbeid al iets eerder – gaat het voorzichtig de betere kant op. Al is het voor indicatoren die later reageren op een economisch herstel, zoals falingen en vacatures, nog afwachten welke richting ze uitgaan. Toch lijkt de jobcreatie terug op gang te komen, in de eerste plaats van jobs die omwille van de crisis waren weggevallen. Dit blijkt uit de terugval van de tijdelijke werkloosheid en de heropleving van de uitzendarbeid. Zodra de productiviteitsstijging een duurzaam karakter krijgt, zal dit in een latere fase leiden tot een meer uitgesproken toename van de vacatures.

De eerste zwaluwen van de economische heropleving zien ze ook in een beperktere instroom in de werkloosheid. Sinds kort is er een daling van de kortdurige werkloosheid; voor de langdurige werkloosheid is dat voorlopig nog niet het geval. Door de vertraagde reactie van de arbeidsmarkt op de prille conjunctuuropleving, dreigt een grote groep van (crisis)werklozen toch nog in de langdurige



werkloosheid terecht te komen. Gegeven de zeer lage hertewerkstellingskansen voor 50-plussers, arbeidsgehandicapten en laaggeschoolden, lopen vooral deze kansengroepen een verhoogd risico op blijvende schade in de vorm van structurele werkloosheid of beroepsinactiviteit.

Bovendien blijken langdurige werkloosheidsperiodes ook het armoederisico significant te verhogen. Bij een aanhoudend lage jobcreatie is dit ook een reëel risico voor de nieuwe crisiswerklozen, en vooral als ze tot de kansengroepen behoren. Daarom besteden de auteurs specifieke aandacht aan de kansengroepen. De jongeren werden bijzonder getroffen tijdens de crisis; zij werden geconfronteerd met de relatief sterkste werkloosheidsstijging en een significante toename van langdurige werkloosheid. Bovendien bestaat het risico dat deze jongeren de negatieve gevolgen van jeugdwerkloosheid lang meedragen. Zonder een doelgericht ondersteuningsbeleid loert het gevaar van een ‘verloren generatie’ voor de Vlaamse arbeidsmarkt.

Daarnaast situeren de auteurs Vlaanderen in een Europese context met betrekking tot de integratie van kansengroepen op de arbeidsmarkt. De relatieve achterstand in arbeidsdeelname van bepaalde kansengroepen komt in iedere Europese lidstaat terug. Qua ongelijkheidskloven maken België en Vlaanderen geen al te beste beurt in een Europese rangschikking. Enkel op het gebied van werkzaamheid bij vrouwen slaagt Vlaanderen erin om beter te presteren dan het Europese gemiddelde. Voor de ouderen en niet-EU-burgers hoort Vlaanderen echter bij de slechtst presterende landen. Deze kansengroepen hebben door hun beperktere deelname op de arbeidsmarkt een grotere kans om in de armoede terecht te komen. De lage arbeidsdeelname op individueel niveau wordt bovendien bevestigd op het niveau van het huishouden. Naast de beduidend kleinere kans om aan werk te geraken, leven de kansengroepen immers ook vaker in een huishouden waar niemand werkt en dat op financieel vlak afhankelijk is van een sociale uitkering. Ook hier doet Vlaanderen het beduidend minder goed dan andere Europese lidstaten. Er is met andere woorden nog een ruime marge om de arbeidsdeelname van kansengroepen in Vlaanderen te bevorderen en zo een verdere segmentering van de arbeidsmarkt tegen te gaan.

Seppe De Blust en Daniëlle Dierckx nemen de verhouding tussen het Vlaamse actief arbeidsmarktbeleid en de sociale integratie onder de loep en plaatsen dit in Europees perspectief. Het inzicht in het wetenschappelijke veld dat een actief arbeidsmarktbeleid niet automatisch tot meer sociale inclusie leidt en dat het misschien wel het risico inhoudt van polarisering en van een averechts effect op sommige doelgroepen, dringt maar moeilijk door tot het beleid. In een eerste deel situeren de auteurs het arbeidsmarktbeleid binnen een breder raamwerk van armoedebestrijding. Daarna beschrijven ze het Europese, federale en Vlaamse arbeidsmarktbeleid en confronteren ze de beleidskeuzes met het theoretisch kader. Ze doen dit met behulp van een beleidsanalyse en van door Eurostat verzamelde Labour Market Policy data (2008). Ze eindigen voor elk beleidsniveau met een selectie van maatregelen of structuren die een rol (kunnen) spelen bij de integratie van het beleid gericht op arbeidsmarktparticipatie en maatschappelijke integratie.

Anna Salomons onderzoekt de kwetsbaarheid van Belgische beroepen voor verschillende groepen werkenden. Dit sluit aan op het algemene thema van de rol van de arbeidsmarkt in de problematiek van armoede en ongelijkheid: hoewel het hebben van een baan het armoederisico verlaagt, zijn niet alle banen gelijkwaardig. Zelfs bij dezelfde lonen bestaan grote verschillen in werkgelegenheidsperspectief tussen beroepen, veroorzaakt door economische evoluties op de korte en lange termijn. Deze verschillen kunnen leiden tot ongelijkheid als verschillende groepen werkenden niet gelijkmatig over deze beroepen zijn verdeeld.

De kwetsbaarheid van beroepen definieert de auteur op twee manieren. Beroepsfragiliteit op de lange termijn, veroorzaakt door trends zoals technologische verandering, en beroepsfragiliteit op de korte termijn, veroorzaakt door recessies. De oorzaken van deze twee soorten beroepsfragiliteit worden in kaart gebracht door een analyse van het samenspel van de goederen- en arbeidsmarkten.

Eerst identificeert Salomons welke beroepen kwetsbaar zijn, zowel qua verschuivingen op de lange termijn als in termen van recessiegevoeligheid. Daarna brengt ze de oorzaken van deze twee soorten van kwetsbaarheid in kaart, op lange termijn en op korte termijn en vergelijkt ze beide. Ook de rol van de goederenmarkt in de kwetsbaarheid van bepaalde beroepen wordt meegenomen. Ten slotte wordt de beroepsfragiliteit op lange en korte termijn gerelateerd aan de uitkomsten voor verschillende groepen werkenden zoals lageropgeleiden, jongeren, ouderen, vrouwen en immigranten.

Uit de vele conclusies citeren we de volgende. Vrouwen, hoogopgeleiden en werkenden op beroepsleeftijd zijn minder kwetsbaar vergeleken met mannen, lageren gemiddeldopgeleiden en jongere en oudere werkenden en dat op zowel de lange als de korte termijn. Tussen de kwetsbaarheid van de beroepen van allochtonen en autochtonen is er gemiddeld genomen niet veel verschil, maar dat is het resultaat van elkaar opheffende effecten voor werkenden van verschillende opleidingsniveaus: hoogopgeleide autochtonen zijn in het nadeel ten opzichte van hoogopgeleide allochtonen, terwijl het omgekeerde het geval is voor gemiddeldgeschoolde en laaggeschoolde allochtonen en autochtonen. Voor andere groepen kan de kwetsbaarheid ook verschillen naar opleidingsniveau: hoogopgeleide vrouwen werken in kwetsbaardere beroepen dan hoogopgeleide mannen, hoewel dit doorheen de tijd is afgenomen. Laaggeschoolde en gemiddeldgeschoolde vrouwen zijn daarentegen in het voordeel ten opzichte van laag- en gemiddeldgeschoolde mannen.

Wat betreft evoluties tussen 1993 en 2006 gaan gemiddeldgeschoolden er in termen van kwetsbaarheid van hun beroepen op achteruit, vergeleken met laaggeschoolden: gemiddeldgeschoolden werken vaker in routinematige banen en zijn hier in alle waarschijnlijkheid ook productiever dan laaggeschoolden, zodat sorteringseffecten ervoor zorgen dat hun aandeel in dit soort kwetsbare banen stijgt. Vooral laaggeschoolde jongeren hebben qua kwetsbaarheid van hun beroepen een inhaalslag gemaakt – dit is consistent met de bevinding dat routinematige beroepen ‘verouderen’. Ook in termen van recessiebestendigheid verbeteren de beroepen van de laaggeschoolden: de persoonlijke dienstverleningsbanen zijn meer gediversifieerd dan productiebanen.

Tot voor kort waren de ‘working poor’ – het onderwerp van de bijdrage van Ive Marx, Josefina Vanhille en Gerlinde Verbist – een bijna uitsluitend Angelsaksisch thema. Ze werden immers geassocieerd met laagbetaald, precair werk, vooral dan in de dienstensector – de spreekwoordelijke hamburgerjobs. Bijgevolg nam men aan dat het vooral een bekommernis was in landen met zwak gereguleerde arbeidsmarkten, lage of onbestaande minimumlonen en lage en/of restrictieve uitkeringsstelsels die mensen dwongen laagbetaalde, preciaire jobs aan te nemen. Ondertussen weten we wel beter: het percentage mensen dat werkt en toch in financiële armoede leeft, is in verschillende landen op het Europese continent zelfs hoger dan in landen zoals het Verenigd Koninkrijk of Ierland.

In België heeft zowat een op de vijf mensen op actieve leeftijd in financiële armoede, een job. Dat België, in vergelijking met de meeste andere Europese landen, relatief weinig werkende armen kent, komt voor een stuk omdat er zoveel mensen zonder een arbeidsinkomen zijn; die moeten niet zelden wél rondkomen met een laag vervangingsinkomen. Het fenomeen van de ‘werkende armen’ hangt dan ook sterk samen met een onvermogen om voldoende arbeidsinkomen te genereren op *gezinsniveau* in een tijdperk waarin de gemiddelde levensstandaard in essentie wordt bepaald door het tweeverdienersinkomen. Tot het vrij lage aandeel werkende armen in België dragen daarenboven volgende factoren bij: een relatief gunstige sociaaldemografische structuur (gemiddeld aandeel eenoudergezinnen), een relatief gecompriëerde loonstructuur, een zekere ondersteuning van zowel kostwinnerschap als tweeverdienerschap (de relatief sterke uitbouw van kinderopvang) en quasi-universele kindertoeslagen op een relatief hoog niveau.

De werkende armen vormen een diverse groep. Dat is een van de redenen waarom volgens de auteurs een adequaat inkomensbeleid voor ‘werkende armen’ een meersporenbeleid moet zijn: een diverse groep vraagt om een gediversifieerde aanpak. Daarnaast leent elke beleidsparameter – zij het loonzetting, fiscaliteit, parafiscaliteit, uitkeringen – zich in de regel slechts tot incrementalistische aanpassingen. Die beleidsmix bestaat bijgevolg uit de volgende elementen: minimumlonen die gelijke tred houden met de algemene loonontwikkeling; een volgehouden beleid van lage fiscale en parafiscale lasten op de laagste arbeidsinkomens; een beleid dat mensen toelaat om maximaal hun verdienpotentieel te realiseren (met name dus kinderopvang die betaalbaar en daadwerkelijk beschikbaar is, ook op niet-standaard momenten) en een meer kostendekkend stelsel van kindergereleerde uitkeringen. Daarbij dient dan wel te worden aangetekend dat financiële maatregelen zelf ook maar een dimensie vormen van een doelmatig beleid tegen armoede bij werkende armen.

In hun hoofdstuk onderzoeken Ignace Glorieux en Ilse Laurijssen met behulp van Vlaamse gegevens de positie van allochtonen bij de start van hun arbeidsloopbaan. In een eerste sectie situeren ze het onderzoek en schetsen ze de achtergrond van allochtonen in Vlaanderen. Vervolgens beschrijven ze de intrede op de arbeidsmarkt van deze allochtonen. Ten slotte overlopen en toetsen ze enkele verklaringen voor de moeilijke situatie van allochtonen.

Uit hun analyses blijkt dat zowel toegeschreven als verworven kenmerken een belangrijke rol spelen bij het bepalen van de arbeidsmarktpositie die (allochtone) jongeren innemen bij hun intrede op de arbeidsmarkt. Toch is er een verschil. Waar de sociale achtergrond een deel van de verschillen tussen autochtonen en allochtonen bepaalt, zijn het vooral de verworven kenmerken (in casu het opleidingsniveau) die de verschillen wég verklaren. Als allochtone jongeren in dezelfde mate uit dezelfde sociaaleconomische milieus zouden komen, maar belangrijker nog, als zij over hetzelfde opleidingsniveau zouden beschikken als de autochtone jongeren, dan zouden zij gelijkaardige posities innemen op de arbeidsmarkt; dit bleek ook al onrechtstreeks uit de analyse van Salomons. Dit geldt voor het beroepsprestige verbonden aan de eerste baan en de mate waarin men werkt in slechte werkomstandigheden.

De achterstelling van allochtonen op de arbeidsmarkt heeft dus in eerder beperkte mate te maken met een gebrekkig functioneren van de arbeidsmarkt, maar veel meer met deficiënties in de selectie tijdens het onderwijs. Dit betekent dat de arbeidsmarkt veel meer meritocratisch functioneert dan het onderwijssysteem. Waar ons onderwijssysteem het hart van de meritocratische samenleving zou moeten zijn – dat het talent selecteert en het voorbereidt op de arbeidsmarkt – beïnvloeden mechanismen die niets met meritocratische principes te maken hebben, heel sterk de kansen in het onderwijs.

Het huidige activeringsdiscours biedt kansen, maar herbergt ook valkuilen; niet in het minst voor kwetsbare personen met een meervoudige problematiek, stellen Katrien Steenssens, Inge Van Regenmortel en Leen Sannen in ‘Ook een sluitende aanpak kan uitsluiten’. Op basis van een recente analyse van de integratiemogelijkheden en -grenzen van arbeidsparticipatie, blijkt dat de sluitende aanpak ook uitsluitend kan zijn voor wie zich ver van de (reguliere) arbeidsmarkt bevindt. Volgens de auteurs geldt dit in het bijzonder wanneer vanuit het raamwerk van empowerment naar activering en sociale inclusie wordt gekeken. Tegelijk biedt empowerment een overkoepelend en verbindend perspectief voor een beleid en praktijk van activering in armoedesituaties.

Activering zien ze in functie van maatschappelijke integratie, het volwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving. Activering dient mensen te prikkelen, hen aan te spreken op hun krachten, talenten, interesses, mits erkenning van en zorg voor de kwetsbaarheden op individueel, sociaal en maatschappelijk vlak. Een betaalde baan bezit heel wat troeven inzake maatschappelijke integratie en sociale inclusie, maar er bestaan ook andere middelen. Vrijwilligerswerk is hiervan een voorbeeld bij uitstek; het biedt heel wat troeven en dit in het bijzonder voor kwetsbare groepen – mensen in armoede, mensen met een psychische of psychiatrische problematiek en allochtonen. Met het oog op het komende Europees Jaar van het Vrijwilligerswerk is dit een interessante conclusie.

Mieke Frans traceert in haar bijdrage de ontwikkeling van de sociale economie, een begrip dat al heel lang bestaat, maar de laatste decennia een veranderde invulling heeft gekregen. Dat hangt, in Vlaanderen althans, in hoge mate samen met initiatieven vanuit ‘het veld’ die al dan niet werden vergezeld van overheids-

optreden. Achtereenvolgens brengt ze voor het voetlicht: de werkervaringsprojecten ('het prille begin'), de sociale werkplaatsen, de invoegbedrijven, de ondersteuningsstructuren (zoals de Regionale Incubatiecentra, de adviesbureaus in de sociale economie, het Vlaams Overleg Sociale Economie en het Vlaams Participatiefonds voor Sociale Economie), de 'recyclage' van de Beschutte Werkplaatsen.

De meerwaarde die de sociale economie 'in enge zin' oplevert, zeker al op het vlak van werkgelegenheid, wordt nog meer uitgesproken wanneer de analyse niet beperkt blijft tot die organisaties die als doel hebben om kansengroepen socioprofessioneel te herintegreren. Frans wijst erop dat deze sociale inschakelingseconomie eigenlijk maar een beperkt onderdeel vormt van de sociale economie en dat blijkt uit de definitie die het VOSEC hanteert. Dit verbreden van de doelstellingen maakt dat we ook de coöperaties tot de sociale economie mogen rekenen. Omdat deze niet alleen tewerkstelling van kansengroepen op het oog hebben, behoren ze niet tot de sociale-inschakelingseconomie. Toch is het niet vreemd dat er vaak en gauw een link wordt gelegd tussen sociale economie en doelgroepentewerkstelling. De voorrang die mens en arbeid krijgen op kapitaal zorgt voor de noodzakelijke, beschermende arbeidsomgeving.

Niet alleen de maatschappij, de overheid en de economie, maar zeker ook het individu wint daardoor bij het bestaan van sociale economie; ook al heeft de reguliere economie niet altijd het gevoel dat de sociale economie effectief ook winst voor hen betekent. De overheid lijkt wel overtuigd van de baten die de sociale economie heeft voor de maatschappij en het individu; ze is althans bereid om flinke budgetten te besteden aan de sociale economie. Dit betekent niet dat alles peis en vree is in het huwelijk tussen overheid en sociale economie; de organisaties bieden immers dikwijls heel eigen antwoorden op vaak heel lokale noden, op manieren die niet goed passen in het regulerend raamwerk van de overheden. Dat blijkt onder meer uit de omzetting van de buurt- en nabijheidsdiensten naar het decreet lokalediensteneconomie, waarbij heel wat organisaties ter ziele gingen; meer daarover in het hoofdstuk van Carmen Mathijssen. Kortom, het blijft voor de sociale economie 'balanceren op een slappe koord' tussen de sociale doelstellingen en de economische noodzakelijkheden.

Bij haar evaluatie van de sociale economie betreft de auteur velerlei aspecten, zoals de impact op het inkomen van de mensen en daarmee samenhangend de moeilijkheid om de zelfredzaamheid en de emancipatie in rekening te brengen die uit zinvolle arbeid resulteert of de relevantie van doorstroming naar de reguliere economie als vorm van opwaartse sociale mobiliteit. Hier wordt zelfs Sen ter hulp geroepen. Ook op het vlak van de effecten voor de hele samenleving blijft de vraag, of het realistisch is om de kosten en baten van de sociale economie enkel en alleen in geld uit te drukken.

Hoewel ze hier en daar op wat verrassende onderzoeksresultaten stootte, durft ze besluiten dat de sociale economie haar nut heeft; niet alleen voor de samenleving, voor de overheid en voor de economie, maar zeker ook voor het individu. Wat niet betekent dat er geen uitdagingen zijn. In de eerste plaats is er nood aan vereenvoudiging van het bestaande instrumentarium van de sociale economie; niet

alleen van de verschillende werkvormen, maar ook van de ondersteuningsstructuren. Vervolgens is er behoefte aan degelijke meetinstrumenten; ten eerste, om de afstand tot de arbeidsmarkt precies te bepalen en, ten tweede, om het effect van sociale tewerkstelling op het individu vast te stellen. Als al deze randvoorwaarden zijn vervuld kan de sociale economie ten volle haar rol spelen, omdat ze de sterke kanten van de privésector combineert met waarden uit de publieke sector. Dan hoeft ze niet langer te dansen op die slappe koord.

Over buurt- en nabijheidsdiensten had Mieke Frans het al in haar hoofdstuk; Carmen Mathijssen gaat uitvoerig in op deze initiatieven. Deze diensten waren een zich ontwikkelende sociaaleconomische werkvorm met uiteenlopende verschijningsvormen. Naast het ontwikkelen van werkgelegenheid voor uitgesloten groepen en dienstverlening op maat, om tegemoet te komen aan door markt en overheid verwaarloosde of niet-geïdentificeerde behoeftes, vormde participatie – vooral van uitgesloten groepen – een even centrale doelstelling. De onderhandelingen rond het decreet op de lokaaldiensteneconomie gingen gepaard met een afwijking van deze oorspronkelijke doelstellingen van de buurt- en nabijheidsdiensten ten voordele van de creatie van tewerkstelling en doorstroom naar de reguliere arbeidsmarkt.

De spanning tussen participatie als middel (om een breder sociaal draagvlak te bekomen of om beter ‘op maat’ te kunnen werken) en participatie als democratisch burgerschap (als doel op zich) werd in de geobserveerde buurt- en nabijheidsdiensten zichtbaar. Doorheen de analyse van de verzamelde data kwam participatie in de tweede betekenis naar voren als dé centrale functie van de onderzochte buurt- en nabijheidsdiensten. Dat staat in schril contrast tot het decretale kader van de buurt- en nabijheidsdiensten, waar participatie wordt afgeslankt tot één criterium: er moet ‘op regelmatige basis overlegd worden met de werknemers’.

Kunnen individuele buurt- en nabijheidsdiensten actief betrokken zijn op het beleidsgebeuren? Het antwoord van Mathijssen is negatief: hun koepel slaagde er niet in om de rol te spelen van sociale beweging, die de belangen van individuele buurt- en nabijheidsdiensten verdedigt. Hoe komt dat? De auteur zoekt een verklaring onder meer daarin dat ook binnen KBN het beleidsdiscours dominant blijft; de nadruk ligt op conventionele strategieën qua onderhandeling en dialoog met beleidsmakers. Deze vanzelfsprekendheid van het efficiëntiedenken noemt ze een bedreiging voor de democratische instelling die KBN als koepel en belangenverdediger van alle buurt- en nabijheidsdiensten wil zijn. De onderhandelingen tussen KBN en het kabinet Sociale Economie zijn een voorbeeld van beleid gericht op consensus. KBN brengt de politieke inzet van de buurt- en nabijheidsdiensten niet voldoende ter sprake. De maatschappelijke breuklijnen waarrond deze diensten werken, worden niet in de kijker gezet – terwijl individuele buurt- en nabijheidsdiensten vaak juist vertrekken vanuit een confrontatie met breuklijnen en conflicten.

Hoe moet het dan met arbeidszorg, de recentste vrucht aan de stam van ‘buitengewone’ arbeidsvormen? Het gaat immers over een verzameling initiatieven

die helemaal in de marge staan van herintegratie op de arbeidsmarkt. Peggy De Prins en Jos Motmans zijn ervan overtuigd dat toegang tot niet-verloonde arbeid een effectief middel kan zijn in armoedebestrijding, in de mate dat het aansluit bij doelen die mensen belangrijk en waardevol vinden. Het niet-verlenen van die toegang daarentegen en het duwen van arbeidsmarktparticipatie in een eng en dwingend activeringsverhaal kan sociale uitsluiting net versterken. Arbeidszorg onttrekken aan de enge activeringslogica en inpassen in een *capability*-benadering biedt nieuwe mogelijkheden. Op basis van een kwalitatief onderzoek formuleren ze drie clusters van aandachtspunten voor het beleid, die dit soort van omzetting mogelijk maken.

Deze beleidsvoorstellen kunnen de indruk wekken dat arbeidszorg niet thuishoort in de (sociale) economie. Doordat ze evenwel Sens model van *capability approach* hanteren, keren ze de traditionele vraagstelling om en die wordt dan: ‘Wat kan de actieve welvaartsstaat doen opdat mensen met duidelijk minder persoonlijke mogelijkheden toch aansluiting behouden en arbeid kunnen invullen op een waardevolle wijze?’ Zo krijgt het concept arbeidszorg een substantiële uitbreiding en een meervoudige en expliciete maatschappelijke rol. Arbeidszorg kan een volwaardige eigen werkvorm worden in de sociale economie en tegelijk een instrument in armoedebestrijding; op voorwaarde van een nieuw perspectief op arbeidszorg en het toekennen van een ruimere opdracht.

Pieter Vandenbroucke beschrijft en bespreekt het Vlaams arbeidsmarktbeleid voor personen met een arbeidshandicap en hun inkomenssituatie, een groep die over alle stelsels verspreid ligt. Dit stuk arbeidsmarktbeleid is in volle ontwikkeling, zowel bij de VDAB (Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding) die meer medische expertise in huis wil halen, als bij het RIZIV (Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering) die meer activerende elementen in de uitkeringen en omkadering wil. Eerst bespreekt hij de verschillende definities van arbeidsongeschiktheid en handicap die worden gehanteerd in de uitkeringen, vergoedingen en andere faciliteiten voor personen met een (arbeids) handicap. Hij toont de dualiteit aan van het arbeidsmarktbeleid, door te wijzen op de verschillende taken van de adviserend geneesheren (en RIZIV) en de VDAB. Ook gaat hij in op de recente veranderingen in het regionale beleid, met inbegrip van het protocolakkoord tussen VDAB en RIZIV waarin gezocht wordt naar synergie tussen de verschillende diensten.

In een tweede sectie komt de inkomenspositie van personen met een arbeidshandicap aan bod. De auteur werkt met recente gegevensbronnen om de armoederisicograad en werkzaamheidsgraad van personen met functiebeperkingen te becijferen en te duiden. Zo schetst hij het socio-economische profiel van personen met een arbeidshandicap. Ten slotte staat hij stil bij de adequaatheid van de uitkeringen en het activerend karakter ervan.

De auteur besluit dat er in Vlaanderen weinig is geweten over de relatie tussen arbeidsdeelname, gezondheid en inkomen, vooral van de ruime groep van mensen die hinder ondervinden op de arbeidsmarkt omwille van hun aandoening. Toch is de relatie tussen handicap en tewerkstelling duidelijk, net zoals de hoge cor-

relatie tussen de hoogte van het inkomen en de aanwezigheid van een handicap. Hetzelfde patroon tekent zich af bij de relatie tussen gezondheid en armoede: hoe slechter de subjectieve gezondheid, hoe groter de armoede. Hij merkt op dat de regelgeving van alle uitkeringen activerend werkt behalve in de ziekte- en invaliditeitsverzekering en vraagt zich af of de meeropbrengsten door te gaan werken niet te laag liggen voor alle uitkeringen. Slechts enkele uitkeringen halen de armoedegrens.

Wie vaardigheden verwerft in een bepaalde fase van de levenscyclus, verwerft gemakkelijker bijkomende en andere soorten vaardigheden in de volgende levensfasen. Tegen deze achtergrond exploreert Walter van Trier in zijn bijdrage de rol en betekenis van de overgang van school naar werk als een schakel in het cumulatieve en dynamische proces van ontwikkeling van vaardigheden. In een arbeidsmarkt waarin ‘levenslang leren’ en ‘competentieontwikkeling’ steeds belangrijker worden, moeten we meer inzicht krijgen in de mechanismen die maken dat jongeren in hun eerste baan al dan niet hun rijkdom aan vaardigheden zien toenemen, evenals in de mate waarin eerste banen een belangrijke rol spelen in het al dan niet vergroten van de kansenongelijkheid. Meer specifiek bekijkt de auteur in welke mate de ‘leercapaciteit’ die jongeren opbouwen tijdens de onderwijsloopbaan, het bijkomend verwerven van ‘arbeidsmarktvaardigheden’, tijdens de initiële periode van hun arbeidsloopbaan, beïnvloedt.

Welke antwoorden formuleert de auteur op de centrale – dubbele – onderzoeksvraag? Het antwoord op de eerste vraag – ‘Welke factoren oefenen een invloed uit op het verwerven van nieuwe vaardigheden tijdens de eerste baan?’ – is duidelijk. Naast het geslacht zijn zowel het onderwijsniveau waarmee men in de eerste baan stapt als de karakteristieken van die eerste baan belangrijk. Mannen leren meer en ruimer bij dan vrouwen; hogeropgeleiden leren meer en ruimer bij dan lageropgeleiden; wie de arbeidsloopbaan begint met een actieve baan leert meer en ruimer bij dan wie dit doet in een passieve of een stressvolle baan.

Of deze analyses wijzen in de richting van een toenemende ongelijkheid in vaardigheden – ‘Hebben deze factoren een versterkend of een afzwakkend effect op de verschillen in vaardigheden waarmee jongeren de arbeidsmarkt betreden?’ – is niet echt evident. Een belangrijke vraag in dit verband is de betekenis van de mismatchvariabelen. In vergelijking met adequaat geschoolden leren ondergeschoolden meer en ruimer bij; overgeschoolden leren in verhouding minder bij. Mogelijk wijst dit op invloeden die de oorspronkelijke verschillen afzwakken. Wel durft de auteur stellen dat, met het oog op toenemende kansenongelijkheid tijdens de arbeidsloopbaan, niet enkel de invloed van de verschillen in ‘leercapaciteit’ van belang is, maar ook die in ‘potentiële vaardighedenrijkdom van banen’. Daarmee verwijst hij naar het verschil tussen banen die ‘armer’ of ‘rijker’ zijn aan mogelijkheden om vaardigheden te verwerven, zelfs in die mate dat men bij de beoordeling van de kwaliteit van een (eerste) baan ook (en misschien vooral) met dit criterium rekening zou moeten houden.



## Een gepast besluit

‘Want tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren’ – het is wellicht een van de meest bekende citaten uit de Nederlandstalige poëzie. Het is een zin die bijzonder toepasselijk is als het gaat over de hinderpalen die staan tussen de droom om armoede en andere vormen van sociale uitsluiting eens en voorgoed van de aarde te doen verdwijnen (vooraleer de aarde zelf verdwijnt) en de daden die daartoe moeten worden gesteld. Alleen staat er meer in de weg dan wetten en praktische bezwaren – wetten kunnen en moeten zelfs bijdragen tot de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting. Moet deze samenleving anders worden ingericht, wat een fundamentele herverdeling van inkomen, macht en status impliceert? Moeten we meer greep krijgen op de sociale en economische veranderingen? Moeten de drempels van de organisaties in het maatschappelijke middenveld worden geslecht? Moeten de stigma’s worden verwijderd die rusten op alles wat en wie met de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting te maken heeft? Moeten de sociale ongevallen worden voorkomen en, als ze zich voordoen, voldoende worden gecompenseerd en dat niet alleen financieel? Moeten de mensen in armoede worden ‘empowered’ – ook als ze daar geen zin in hebben? Moeten we voor een van deze perspectieven kiezen of moeten – kunnen – ze worden geïntegreerd in één omvattend beleidsmodel?

Als we deze lijst herlezen, dan kunnen we – op de drempel van het twintigste Jaarboek – aan Elsschots bekende vers enkel het vervolg toevoegen: ‘... en ook weemoedigheid, die niemand kan verklaren’.

## NOOT

1. Dat gebeurde ook al in een vroegere publicatie: Dierckx, D., Vranken, J. & Van Herck, N., eds (2010), *Armoede in België*. Leuven/Voorburg, Acco.